

BANKA VE

EKONOMİK YORUMLAR

10

EKİM 1994
YIL: 31
30.000 LİRA
•
AYLIK DERGİ

Okurlara Mektup / 3

Ekonomik Göstergeler (İç) / 4

Gelişmekte Olan Ülkelerde
Neo—Liberal Kalkınma Kuramı / 5

Prof. Dr. Dündar Sağlam

Sermaye Piyasası / 17

Doç. Dr. Mehmet Bolak

Ekonomik Önlemler Uygulama
Planı ve Uygulama Sonuçları
Üzerine Bir Değerlendirme / 25

Doç. Dr. Kâmil Tüğen

Rusya'da Bankacılık Reformu / 39

Doç. Dr. Suat Oktar

Türkiye'de Yabancı Sermaye
Kaynaklı Firmaların
1993 Yılı Performansları / 45

Dr. Gülden Ülgen

Ekonomik Göstergeler (Dış) / 50

Kayıt Dışı Ekonomi / 51

Zeynep Arıkan

Ayın Ekonomik Olayları / 61

Dr. Yıldırım Kılış

**NEO—LİBERAL KALKINMA KURAMI ■ BUNALIM, ÖNLEMLER
VE UYGULAMA SONUÇLARI ■ KAYIT DIŞI EKONOMİ**

yeni bir yaşama taşının

Emlak Bankası'nın size çok renkli önerileri var...

ATAŞEHİR

MIMAROBA

MAVİŞEHİR

Ayrıcalıklı bir yaşama önem veriyorsanız, Emlak Bankası Konutları'nda yerleşime açılan yeni bölümlerde hemen yerinizi alın. Türkiye'nin mutlu ailelerine siz de katılın.

Doğayla uyumlu çevresi, eksiksiz altyapısı ve sosyal tesisleri, üstün konfora sahip evleriyle tüm Emlak Bankası Konutları şimdi özel indirimlerle uygun vadelerle satışa sunuluyor.

Emlak Bankası'nın İstanbul ATAŞEHİR, BAHÇEŞEHİR, SİNANOBA, MIMAROBA, Ankara BİLKENT II, KONUTKENT II, ELVANKENT, ETLİK, İzmir MAVİŞEHİR, GAZİEMİR II ve Adana ADANA EVLERİ'nde size sunduğu yeni yaşamı değerlendirin.

BİLKENT II

KONUTKENT II

ELVANKENT

BAHÇEŞEHİR

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

EMLAK BANKASI PAZARLAMA DAİRE BAŞKANLIĞI

İstanbul Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(212) 376 58 34 - 285 19 90 - Ankara Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(312) 426 04 06 - 477 53 22 - 427 58 50 / 31 - 36 - 35
İzmir Pazarlama Müdürlüğü Tel: 0(232) 441 98 66 - 316 07 34 - 251 36 64 - 251 36 04 - Galleria Show - Room Tel: 0(212) 559 48 72 - 557 46 72 - 540 45 41
Bahçeşehir Hizmet ve İşletme A.Ş. Tel: 0(212) 596 10 41 - 596 47 24 - 596 34 32

Denim
by

ordenim®

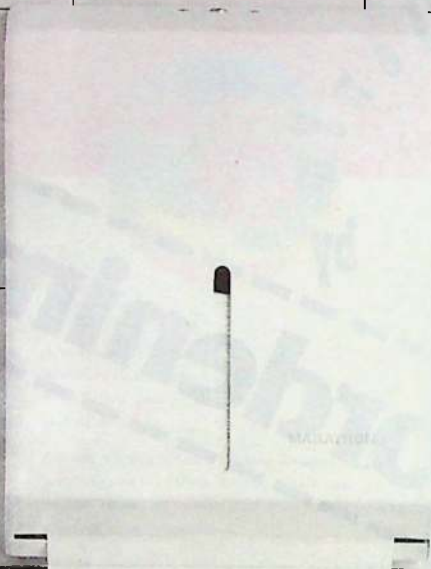

ORTA ANADOLU
TİCARET ve SANAYİ İŞLETMESİ T.A.Ş.

Yapı Kredi Plaza Büyükdere Cad. C. Blok Kat:11 80620 Levent-İstanbul
Tel: (1) 279 89 79-9 Hat Tel.: 26745 Orta Tr. Fax: (1) 268 30 70

Fabrika, P.K. 31 Kayseri Tel: (35) 362680 Telex: 49540 Fax: (35) 362685

İşyeri... Tam yeri!

EXTRA MARATHON HAVLU... MARATHON HAVLU!

ÇOK EKONOMİK

Marathon Havlular özel bir dispenser ile kullanıma sunuluyor. Islak elle havlu alınırken diğer yaprakların ıslanması önleniyor... Islak ya da kuru... Marathon havlular çok dayanıklı. Her kullanımda en fazla iki yaprak Marathon yeterli...

ÇOK SAĞLIKLI

Her harekette tek bir havlu alınmasını sağlayan "multifold" katlama yalnız Marathon Havlularda var. El sürülmemiş, tertemiz havlulara ulaşmanın en sağlıklı yolu.

ÇOK PRATİK

Özel dispenseri ile Marathon Havlular elektrikli kurutma makinelerinin bakım, onarım; tekstil havluların yıkama, ağartma sorunlarını ortadan kaldırıyor.

İşyerinize Marathon temizliğini kazandırmak için, Girişim Pazarlama Kurumlar Müdürlüğü: İstanbul Bölgesi'ni (1) 274 27 00'dan, Ankara Bölgesi'ni: (4) 235 45 62'den, İzmir Bölgesi'ni: (51) 63 69 72'den, Antalya Bölgesi'ni (31) 47 52 54'den arayınız.

İPEKKAĞIT

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASI ÇELİKOLU

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpaz
• Dr. Orhan Altan • Tefvik Altınok • Prof. Dr.
Osman Fikret Arkun • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan
• Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel • Dr. Metin Berk
• Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulu-
toğlu • Prof. Dr. Nusuhi Bursal • Yavuz Canevi •
Ege Cansen • Halük Ceyhan • Mehmet Gün Çalı-
ka • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet
Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Durakbaşa •
A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem •
Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur
Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Em-
re Gönsensay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof.
Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan Işıl • Prof. Dr. Ha-
lûk A. Kabaşoğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı
• Adnan Başer Kafaşoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S.
Kalin • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kil-
iş • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş •
Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisa-
lı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan
Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Or-
çun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Özasan •
M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tuncay Özi-
han • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özol •
Prof. Dr. Ergün Özsunay • Doç. Dr. Merih Paya
• Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam
• Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş
• Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunç-
siper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref
Türen • Doç. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ül-
kem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalım •
Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel •
Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel
Doç. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam
Doç. Dr. T. Güngör Uras

Basım-Yayın Danışmanı
M. TARIK YAŞA

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

«Ekonomik Yorumlar» bölümüne Dergi'nin bu sayısın-
da da yer veremiyoruz. Bunun nedenini geçen sayımız-
da açıklamıştık. Yayın için Dergi'ye gönderilen yazıla-
rın birikmiş olması... Bu yazılardan bir bölümü uzun
süre beklendiğinde güncelliğini yitiriyor. Bunu önle-
mek, emek ve düşünce ürünü olan değerli çalışmalarla
yayın olanağı sağlamak amacıyla, bu sayı da sadece
yazılara ayrılmıştır. Bir kez daha belirtelim: Dergi'-
nin sayfa sayısı sınırlı, gelen yazıların sayısı çok olun-
ca, zaman zaman bu yola başvuruyoruz. Üstelik yazar-
larımızın büyük bölümünü, ülkemizin değişik yöreleri-
deki yüksek öğretim kurumlarında görevli genç bilim
adamlarımız oluşturuyor. Onların görüşlerini yansıtmak,
bizi ayrıca mutlu ediyor. Bu giriş iki örnek ile
bağlayalım. Birincisi, «5 Nisan 1994 Tarihli Ekono-
mik Önlemler Uygulama Planı ve Uygulama Sonuçları
Üzerine Bir Değerlendirme» başlıklı yazıdır. Ya-
zar, ekonomik önlemler planının ilk üç aylık uygulama-
sının sonuçlarını çok yönlü olarak değerlendirmektedir.
İkincisi, «Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi»
başlıklı, Türkiye'nin kanayan yaralarından birine par-
mak basan yazıdır. Yazar haklı olarak şöyle diyor: «O-
lumsuz yönlere çok yönlü olarak değeri verdiğimiz de-
ğerlendirmelerde kayıt dışı ekonomiyi vergilendiren uyu-
lamlara yer vermemek ve bu ekonomiye siyasal yön-
den destek sağlamak, uygulanabilir rejimleri ypratıcı ve
sonuçta da yıkıcı bir tutumdur.» Bu yazıların daha faz-
la beklentileri, güncelliklerini yitirmelerine neden
olmaz mı?

Öte yandan, bizimle haberleşen birçok okurumuz, ekono-
mi alanındaki yeni teorilere ve gelişmelere Der-
gi'de yer verilmesini istiyor. Bu gibi istekleri karşıla-
yabilmek amacıyla, bazı yazılar Derginin için özel ola-
rak hazırlanmaktadır. «Gelişmekte Olan Ülkelerde
Neo-liberal Kalkınma Kuramı» başlıklı ilk yazı bun-
lardan biridir. Yazarının da ifade ettiği gibi; «80'li yıl-
larda neo-liberal bir kalkınma kuramının ortaya çıktığı-
nı görüyoruz. Bu yeni düşünce sistemi, makro-eko-
nomi teorisindeki son gelişmelerden ve Güney Doğu
Asya'da yeni parlayan endüstrileşmiş ülkelerin elde et-
tikleri başarılarından geniş ölçüde etkilenmiştir.» Bu yeni
kalkınma kuramına göre, ekonomik büyümenin da-
yandığı temel varsayımlar; yazıda ayrıntılarıyla ve da-
ha önce geçerli olan düşünce sistemiyle karşılaştırılma-
lı olarak incelenmektedir. Her zaman olduğu gibi,
Dergi'de yer alan diğer yazıların da ilginizi çekeceği-
ni umuyor, onları da okumanızı salık veriyoruz.

Saygılarımızla,

Ekonomik Göstergeler (İç)

Ekim/1994

	1992	1993	1994		
			Nisan	Mayıs	Haziran
T.C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	7564.0	7759.0	4797.0	4901.0	5647.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	36838.1	63103.9	79730.8	88419.3	91480.3
T.C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL)	51528.3	100583.3	154225.0	155475.0	126232.7
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	30983.1	70420.7	121444.0	117118.1	93304.9
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam Mevduat	192987.5	330005.6	315301.7	373549.4	451980.6
Ticari Kuruluşlar Mevdualı	36247.5	56864.2	42845.2	50854.5	63155.6
Tasaruf Mevdualı	90906.0	123429.8	162722.9	218037.6	268663.4
Vadesiz Tasaruf Mevdualı	12173.6	19345.8	17512.9	23846.5	20405.7
Vadeli Tasaruf Mevdualı	78732.4	104084.6	145209.9	194191.0	248257.7
Mevduat Sertifikası	3708.7	3064.2	3391.6	4775.8	3920.6
Resmi Kuruluş Mevdualı	6612.9	12591.7	20859.7	14721.5	26279.5
Bankalar Mevdualı	20433.0	78407.3	33525.0	25548.6	24276.1
Diğer Kuruluşlar Mevdualı	35079.4	55648.5	51957.4	59611.4	65255.4
Döviz Tedvialı	112501.5	214960.2	416235.1	392392.5	419344.9
Toplam Krediler	231532.1	433706.9	548392.9	508114.5	533461.7
Tarım	39221.8	59155.7	61539.4	61226.2	63903.2
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	22692.4	42417.3	57472.7	56151.2	59007.2
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanalkâr)	5354.00	8817.1	10359.6	10359.8	10793.4
Gayrimenkul	16515.54	33615.3	36983.6	37566.1	40616.8
Denizcilik	66.67	103.1	16.8	15.7	16.4
Turizm	2431.54	3894.4	6883.1	6089.6	6050.5
Diğer İhtisas Kredileri	186.17	236.7	228.2	226.3	227.8
Ticaret, Sınal, Sair	145064.1	285467.1	374909.5	336479.7	352852.5
PARA ARZI (milyar TL)	81493.0	132309.0	127604.0	140616.0	153093.0
FİYATLAR (DİE Toptan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	1299.3	2082.2	3477.3	3789.6	3861.1
Tarım (Genel)	1186.6	2083.2	2953.0	3129.2	3214.3
İmalat Sanayii (Genel)	1320.0	2040.5	3598.7	3952.1	4014.2
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	1588.3	2717.2	3944.8	4337.4	4377.0
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	1525.0	2626.3	3726.6	4028.6	4094.8
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	22871.5	29429.4	7613.0	9060.4	10839.3
Dışsatım (FOB)	14715.4	15349.4	5049.6	6280.0	7657.2
İşçi Dövizleri	3008.0	2919.0	738.0	1063.0	1395.0

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar anlamıdır. (4) Toplan eşya fiyatları, 1991 Ocak ayından itibaren «1987 = 100» olarak verilmektedir.

Görüşler

Prof. Dr. DÜNDAR SAĞLAM

Gelişmekte Olan Ülkelerde Neo-liberal Kalkınma Kuramı

50'li ve 60'lı yıllarda geçerli teorinin karşıtı olarak, 80'li yıllarda neo-liberal bir kalkınma kuramının ortaya çıktığını görüyoruz. Bu yeni düşünce sistemi, makro-ekonomi teorisindeki son gelişmelerden ve Güney Doğu Asya'da yeni parlayan endüstrileşmiş ülkelerin elde ettikleri başarılarından geniş ölçüde etkilenmiştir. Bu yeni kalkınma kuramına göre ekonomik büyümenin dayandığı 3 temel varsayım vardır:

- 1) Ulusların kalkınması büyük ölçüde o ülkelerin dışa açılmasına bağlıdır.
- 2) Toplam arz, kıt kaynakların dağılımına uygun olarak değişir. Bu tahsis ancak rekabete dayalı ve dünya pazarına açık bir piyasada optimal verim sağlar.
- 3) Ekonomideki ajanların davranışları sosyal açıdan ne kadar uyumlu olursa kalkınma o kadar hızlı olur.

nişları sosyal açıdan ne kadar uyumlu olursa kalkınma o kadar hızlı olur.

Görüldüğü üzere bu varsayımlar eskiden geçerli olan düşünce sistemine taban tabana zıttır. Bu yeni görüşe göre dünya pazarına açılmak büyümenin ana kaynağı haline gelmektedir. Devlet ise kaynakların kötü kullanıldığı bir merkez halindedir.

Burada, 50'li ve 60'lı yıllarda genel kabul görmüş eski kalkınma kuramının ana varsayımlarını hatırlamakta yarar var:

- a) Kalkınma ulusal ekonominin bağımsızlığına dayanır. Her ülke ekonomik açıdan bağımsız olmak için çalışmalıdır.
- b) Kalkınma üretim faktörlerinin arttırılmasını ve biriktirilmesini zorunlu kılar.

- c) Devlet müdahalesi olmaksızın kalkınma sağlanamaz.
- d) Sanayileşme kalkınmanın sürükleyici lokomotifidir. Ağır sanayi olmaksızın ekonomik kalkınma ve bağımsızlık sağlanamaz.

İÇE DÖNÜK KALKINMA ŞEMASINDAN DIŞA DÖNÜK ŞEMAYA GEÇİŞ

Eski düşünce sistemine göre az gelişmişliğin ana nedenini dış ticaret olgusu teşkil ederken, bu yeni teoriye göre fakirlikten kurtuluşun tek çaresi ihracat olmaktadır. Görüldüğü üzere burada ekonomi teorisinde çok önemli bir dönüş söz konusudur (1). Bu oluşumu daha iyi anlamak için az gelişmiş güney ülkelerinin 70'li yıllarda elde ettikleri sonuçları mukayeseli biçimde incelemek gerekmektedir. Çin ve Hindistan gibi içe dönük stratejiyi izleyen büyük ülkelerin kötü sonuçlar elde etmesindeki ana neden, dışarıdan mal, hizmet ve teknoloji ithal edemeyişleri sonucunda darboğazları aşamamış olması yatmaktadır. Oysa dışa dönük strateji izleyen Taiwan, Hong-Kong ve Singapur gibi ülkeler uluslararası ticarete önemli başarılar sağlamışlardır.

Bu örnekler bazı iktisatçıları çok etkilemiş olsa bile (2) diğer ülkelere hemen teşmil edilmesi düşünülemez. Örneğin 19 uncu yüzyılda İngiltere serbest dış ticaret yoluyla hızla sanayileşmesini tamamlamış bir ülkedir. Fakat çok koyu himayeci bir rejim altında bazı ülkelerin hızla kalkınmalarına

da tanık olunmuştur. Örneğin 19 uncu yüzyılda Japonya, A.B.D. ve Rusya kalkınması böyledir.

A. Smith'den Ricardo'ya

Teorik düzeyde, yeni kalkınma paradigmasının dayandığı temel fikirde Ricardo'nun uluslararası ticaret yoluyla kaynakların yeniden dağılımı kuramının A. Smith'in üretim fazlası için pazar kuramına (vent for surplus) üstün tutulması yatmaktadır.

Bilindiği üzere A. Smith'in «vent for surplus» teorisi, uluslararası ticaretin ülkede o zamana kadar kullanılmayan kaynakların değerlendirilmesine imkân verdiği biçimindeki varsayımına dayanmaktadır. Smith «Ulusların Zenginliği» adlı eserinde, dış ticaretin, emek ve toprağın ürettiği talebe kıyasla fazla olan ürünler yerine talebi fazla olan malların ikame edilmesine yol açtığını ileri sürmüştür.

İki asır boyunca Smith'in bu düşüncelerinin doğruluğu tartışılmamıştır. Kanada'nın sahip olduğu ormanlar, S. Arabistan'ın petrolü, Nauru Adası'nın fosfat kaynakları, o ülkelerin milli hâsılasının büyümesine, dolaşısıyla milli gelir ve refahının çoğaltılmasına yol açar denilmiştir.

(1) Kalkınma iktisatçıları içinde fikir değiştirenlerin başında ünlü iktisatçı A. Lewis gelmektedir. 1952 yılında kalkınmanın ancak içe dönük sanayileşme modeli ile olacağını savunurken, 1980 yılında Nobel Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmada ihracata dönük sanayileşmenin kalkınma için tek çıkar yol olduğunu ileri sürmüştür.

(2) Bu konuda B. Balassa, H. Johnson öncülük rolü oynamışlardır.

Bu teorinin temelleri konusunda ciddi kuşkular ilk defa 1970'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır. OPEC üyesi ülkelere 1970-1990 arasında akan 200 milyar dolara yakın fon, üretim sistemi üzerinde tam aksi yönde etki yapmıştır. Buna iktisat literatüründe Hollanda hastalığı (Dutch disease) adı verilmiştir. Bu ters yöndeki etkiler, bir taraftan erdüstrisi zayıf ülkelerin emme kapasitesinin yetersizliğine, diğer taraftan dışarıdan gelen rantın devlet tarafından dağıtılmasına bağlanmıştır. Çünkü petrol ve madenler çoğunlukla devlete ait olduğundan rantın dağıtılmasında da devlet ana rolü üstlenmiştir. Devlet eliyle kaynakların tahsisi yeni girişimcilerin piyasaya çıkmasını engelleyerek sırtını devlete dayamış parazit bir burjuvazinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu yolla devletten sübvansiyon bekleyen firmalar serpilme olanaklarını bulmuştur. Uygulanan aşırı değerli bir kur politikası sanayi malları ihracatını köstekleyerek ülke için önemli olan bazı sektörlerin gelişmesini önlemiştir. Ayrıca, ihracat gelirlerinde görülen istikrarsızlık bu ülkelerde uzun vadeli plân yapmayı da imkânsız hale getirmiştir.

Demek oluyor ki dışarıdan sağlanan rant, bazı kişi ve grupların zenginleşmesine yol açmakla birlikte kalkınmanın güvencesi olamamaktadır. Hatta çoğu kere üretken sektörleri baltaladığı ölçüde kalkınmanın önünde bir engel haline gelebilmektedir.

Yeni düşüncenin savunucularına göre, Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler kuramı, dış ticaret ile kalkınma arasındaki ilişkileri açıklamak bakımın-

dan daha inandırıcı görülmektedir. Bu görüşe göre, dış pazarlara açılma, ülkenin faaliyetlerinin mukayeseli üstünlüğü olan alanlara doğru yeniden dağılımını sağlar. Uluslararası rekabet, rekabet gücü bulunmayan, bu açıdan tüketici gelirlerinde azalışa yol açan sektörlerin elimine edilmesine olanak sağlar. Ayrıca, ülkenin mukayeseli üstünlüğü bulunan sektörlerin büyük ölçüde teşvik edilmesine imkân verir.

Ciddi Kuşkular

Ricardo düşüncesinin 1980'li yıllarda yeniden güç kazanması, korumacılıktan ileri gelen sapmaların ekonomik büyümeyi nasıl frenlediği konusunda sayısız araştırmanın yapılmasına neden olmuştur. Ancak, bu araştırmaların dayandığı iki temel varsayım vardır: Üretim faktörlerinin sabit oluşu ve ölççek ekonomisinin yokluğu. Uluslararası mübadele ile ilgili kuramın, bu varsayımların terk edilmesinin doğurduğu sonuçları irdelemesi en önemli görevidir. İşte bu noktada, ara mallarla ilgili girdi mübadelesi, tekelci rekabet, ölççek ekonomilerinin oynadığı rol, çok uluslu şirketler gibi ekonomi biliminin en önemli konularının yeniden incelenmesi gündeme gelmiştir.

Bu konuların yeniden araştırılması, ulusların serbest dış ticaretten sağladıkları avantajlar konusunda ciddi şüpheler yaratmıştır. Gerçekten devletlerin ve firmaların strateji düzenleme gücünün bulunması durumunda (bilindiği gibi tam rekabet koşullarının geçerli olduğu koşullarda böyle bir olanak bulunmamaktadır) bir ülke ve-

ya firma rakipleri üzerinde baskı kurmaya yönelebilir.

İktisatçı P. Krugman sermayenin boyutunun nasıl ölçek ekonomileri yarattığını ve başlangıçta rakiplerine oranla daha büyük pazarı olan ülkelerin nasıl avantajlı duruma geldiğini çok açık biçimde göstermiştir (3). Bu türlü ülkeler klasik dış ticaret teorisinin savunduğu avantajlar dışında ölçek ekonomilerinin yarattığı yeni faydalar da elde ederler.

Şimdi tekel durumunun kalkınma için çok kötü etkiler yarattığı, uluslararası rekabetin pazarı genişletmek suretiyle tekellerin tam rekabete yaklaşmasının sağladığı biçimindeki argümanı ele alalım. Özellikle ithalattaki vergi ve engellerin ortadan kaldırılmasının halkın satın alma gücünün artırdığı ve ihraç edilen malların bünyesine giren ithal girdilerin maliyetlerinin azaltılması suretiyle o malların daha rekabetçi nitelik kazanmasına yol açtığı biçimindeki iddiayı gözden geçirelim. Bu argümanın üzerinde çok ciddi kuşku bulunan ve henüz ispatlanmamış dört hipoteze dayandığını unutmamalıyım. Bu hipotezleri çok kısa olarak şöyle sıralamak mümkündür:

Bunlar tam ve mükemmel rekabetin kalkınma için optimal bir durum olduğu, dünya pazarları fiyatlarının tam rekabet fiyatlarına yakın olduğu, bebek endüstrilerin çok kısa süreli korumaya ihtiyacı bulunduğu ve korunmuş bir yapıdan uluslararası rekabete dayanıklı hale geçişin fazla maliyet gerektirmediği şeklindeki varsayımlardır.

Özellikle bu sonuncu hipotez çok tartışmalıdır ve olaylar aksini kanıtlamıştır. 1970'li yılların sonunda Arjantin gibi bazı ülkelerin, vahşi liberalizme kendilerini kaptırmaları sonucunda, uluslararası dış ticaretin onların ekonomisini nasıl çökerttiğini hep birlikte gördük (4). Tabiatıyla bu argümanların aksi de söylenebilir. Özellikle korumacılığın ekonomik mekanizmaları işlemez hale getirerek nasıl işrafa yol açtığına ait sayısız örnek vardır.

Fakat en fazla ret edilmesi gereken hipotez uzmanlaşmanın büyüme üzerinde hiç etkisi olmadığına ait varsayımdır. Bir ülke uluslararası uzmanlaşmaya bir kere girdikten sonra, onun için bilgisayar veya muz, yahut fındık ile özel çelik üretiminin pek farkı yoktur. Oysa biz biliyoruz ki, bütün sektörlerin ileri ve geri etkileri aynı değildir. Ayrıca dünya talebinin artış ritmi sektörler göre büyük farklılıklar göstermektedir. Bugün Afrika ülkelerinin içinde kıvrandığı bunalım onların dünya ticaretine az girmesinden ileri gelmemektedir. Orada temel sorun, bilim ve teknolojiye yeni gelişmeler sonucu geleneksel ihraç ürünlerini ikame eden yeni maddelerin keşfedilmesidir.

(3) Krugman P.R.; «Scale Economies, Product Differentiation and the Gains of Trade», American Economic Review, 1980.

Krugman P.R.; «Trade, Accumulation and Uneven Development», Journal of Development Economies, Avril, 1981.

(4) M. Ikonoff; «Argentine: industrialisation et modèles de développement, Problèmes d'Amérique Latine», La Documentation Française, Décembre, 1978.

AZ DEVLET – ÇOK DEVLET TARTIŞMASI

Neo-liberal kalkınma kuramının ikinci paradigması, devletin ekonomiye yaptığı müdahaleler yerine piyasa mekanizmasına verilen önceliktir. Kamu müdahalelerinin hepsinin başarısız olduğu biçimindeki düşünüş ne kadar yanlışsa, tam bir liberalizmin kalkınmayı sağladığı şeklindeki düşünce de o kadar yanlıştır. Örneğin bazı ülkelerde gerçekleştirilen hızlı kalkınmaların, Güney Kore gibi çok güçlü Merkezi Devletlerin ekonomiye yaptığı olumlu müdahalelerle sağlandığı unutulmamalıdır.

Çok devlet ile ilgili yeni teori özellikle sapma kavramı ile birlikte düşünülmelidir. Bu teori önemli dışsalıkların görüldüğü bazı sektörlerde kamu sektörünün üstüne yükümlülükler almasını tartışmamaktadır. O daha çok 3 konuyu gündeme getirmektedir (5):

1) Ekonomide fiyatların, üretim miktarının ve bilginin belirlenmesi ve yönetilmesi biçimindeki Devlet müdahalesi kaynakların tahsisinde önemli sapmalara yol açmaktadır. Bu müdahaleler fertlerin tercihlerini yansıtan piyasa mekanizmasının işleyişini bozmakta ve zararlı olmaktadır.

2) Ekonomik hayatın müdahalelerle âdeta devletleştirilmesi, kontrolden kaçan paralel piyasaların doğmasına yol açmaktadır.

3) Devletin kendisi rasyonel bir ajan değildir. O daha çok özel kişilerin çıkarlarına hizmet eden bir örgüt veya araç niteliğindedir.

Kaynak Tahsisinde Sapmalar

Devlet müdahalesinin sebebiyet verdiği sapmaların kalkınma üzerindeki kötü etkileri konusunda, 80'li yıllarda çok önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğunluğunu Dünya Bankası'nın gerçekleştirdiğini unutmamak gerekir. Örneğin, ünlü iktisatçı R. Agarwala'nın 31 ülkenin 70'li yıllardaki durumu ile ilgili olarak yaptığı araştırma, devlet müdahalelerinin sebebiyet verdiği sapmalar ile kalkınma arasında negatif bir ilişkinin olduğunu kanıtlamıştır (6).

Bazı önemli araştırmalar ise sapmaların çeşitli sektörlerin büyümesi hızı üzerinde nasıl etki yarattığı konusu üzerine eğilmiştir. Özellikle tarım sektörü üzerinde sapmaların sebebiyet verdiği büyük zararlar birçok araştırmaya konu olmuştur. Afrika'da ihraç edilen tarımsal ürünlere devletçe uygulanan satın alma fiyatlarının düşük olmasının tarım sektörünün bunalıma girmesinde başlıca rolü oynadığı ileri sürülmüştür. Örneğin; 1980-84 arasında nominal koruma oranlarının Arjantin buğdayı için - % 50, Fildişi Sahili kahvesi için - % 39, Gana kakao su için - % 55, Sri Lanka Kauçuğu için - % 63 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu ülkelerde arz esnekliğinin pozitif olduğu da bilinmektedir.

Ekonomide kamu müdahalelerinin neden olduğu sapmaların emek

(5) A. O. Krueger; «Government Failures in Development», The Journal of Economic Perspectives, 1990.

(6) Agarwala R; «Price Distorsions and Growth in Developing Countries», World Bank Staff Working Papers, No. 575, 1983.

piyasası üzerindeki etkileri de araştırılmaya konu edilmiştir. Güney ülkelerinin kalifiye olmayan büyük bir işgücü fazlası olduğu bilinmektedir. Kamu müdahalesi olmadığı takdirde ücretler asgari yaşam düzeyine kadar gerileyecektir. Bu durumda üretimde kullanılan teknoloji emek yoğun olanlardan seçilecektir. Bu yeni üretim biçimi uluslararası iş bölümünde o ülkeye mukayeseli bir üstünlük sağlayacaktır. İşte bu noktada Devlet müdahalesi sonucu bir sapma ortaya çıkmaktadır. Hükümetin asgari ücretleri saptaması veya işçileri temsil eden sendikalarının yüksek ücretler veya daha iyi çalışma koşullarını işverene empoze etmesi ücret maliyetlerinin yükselmesine yol açacaktır. Bu durum işverenin üretimde sermaye yoğun teknolojileri benimsemesine ve ihracatın durağanlaşmasına neden olacaktır. İktisatçı Kuznets grevlerin bulunmadığı ve işgücü piyasasının flexibl bulunduğu bazı Asya ülkelerinin hızla endüstrileşmesinde bu noktanın üzerinde önemle durmuştur (7).

Kamu yönetiminin ekonomiyi yaptığı müdahalelerin ortaya çıkardığı bazı sapmalar konusunda, Hindistan örneği, iktisatçıların daima ilgisini çekmiştir. Hindistan'da makine ve teçhizat ithalat lisanslarının dağıtımında kabul edilen kıstas, firma kapasitesinin toplam sektör kapasitesi içindeki oranıdır. Bu durumda her firma, daha fazla ithalat lisansı elde edebilmek için kapasitesini arttırmaya yönelmiştir. Oysa bu sektörde talebe oranla fazla kapasite bulunmasına rağmen firmalar kapasitelerini arttırmak için birbirleriyle yarışmaya girmişlerdir (8).

Genel olarak korumacılık ve devlet müdahaleleri rant olanakları yarattığından, firmalar bu rantı ele geçirebilmek için kıt olan kaynaklarını bu işe tahsis etmektedirler. Bir rant fırsatının bulunması durumunda, bazı ekonomik ajanlar toplumun aleyhine kişisel çıkarlarını ve zenginliklerini arttırabilmektedirler (9).

Devlet müdahalesi sapmalara neden olduğu için eleştirildiğine göre, bu sapmaların tanımı ve ölçülmesi en önemli konu haline gelmektedir.

Teorik planda, optimal sonuçları veren genel denge sistemleri statik bir durumu gösterirler ve kalkınma dinamiği için kullanılmazlar (10). Örneğin işgücü piyasasını ele alalım. Bu kesime devlet müdahale etmese idi ücretlerin asgari yaşam düzeyine ineceğini biliyoruz. Bu durumda imalat sanayii ürünlerine ek bir talep yaratılması nasıl mümkün olacaktır? Böyle bir talebin doğması ve üretimin artması için bir kısım işçinin piyasa düzeyinin üstünde ücret alması gerekir. Bu

(7) Kuznets P.W.; «An East Asian Model of Economic Development: Japan, Taiwan and South Korea», Economic Development and Cultural Change, Avril 1988.

(8) Bhagwati J.; «Desai, Planning for Industrialization: A Study of India's Trade and Industrial Policies since 1950», Cambridge, CUP, 1970.

(9) Rant ekonomi kavramı A. O. Krueger (1974), Buchanan, Tollison ve Tullock (1980) ve Bhagwati (1982), gibi yazarlar tarafından derinliğine incelenmiştir. Bu konuda bkz.: Dündar Sağlam; «Rant Arayışı Kuramı», Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Haziran 1993.

(10) Robinson J.; «Aspects of Development and Underdevelopment», Cambridge University Press, 1979.

durumda en optimal sistem hangisidir? Her şey ülkenin üretken kapasitesine ve ithal edilen girdilere olan bağımlılığına göre değişecektir. Ancak, öyle bazı durumlar vardır ki, talebin ve toplam arzın arttırılması için Devletin bazı müdahalelerine ihtiyaç olacaktır.

Sapmaların boyutunun ölçülmesi sorununa gelince, her fiyat tespiti bazı sapmaları içerir. Bunun ölçülmesi için hiç sapmanın bulunmadığı bir sistemin düşünülmesi gerekir. Böyle bir sistem ancak tam rekabet piyasasında mevcut olabilir.

Tam ve mükemmel rekabet, iktisat teorisinde çok eskiden beri incelenmiştir. Bu sistemin birçok koşulu bulunmaktadır. Genellikle dünya fiyatlarının böyle bir sistemin sonucu olduğu varsayımı yapılır. Bu varsayımın ise doğru olmadığını biliyoruz. Bugün dünya fiyatları olarak gösterilen birçok fiyatın damping fiyatları olduğunu, onun üretim maliyetlerini yansıtmadığını biliyoruz. O zaman bu sistemin fakir ülkelerin optimal kalkınma hızını sağlayacağını nasıl düşünebiliriz?

Devlet Müdahaleleri Maliyeti Yüksek Yararsız Bir Faaliyet mi?

Devlet müdahalesi konusunda ileri sürülen ikinci eleştiri, onun yararsız ve pahalı bir faaliyet olduğudur. Gerçekten devlet müdahalesi paralel piyasaların oluşumuna yol açıyorsa bu müdahalenin faydasız bir iş olduğunu ileri sürebiliriz. Paralel piyasaların incelenmesi uzun yıllar iktisatçılarca ihmal edilmiştir. Fakat 1980'li yıllarda

mikro ekonomik olayların incelenmeye başlanması bu konuda çok araştırmaların yapılmasına neden olmuştur (11). Bu araştırmalar, paralel piyasaların, ceza riski, rüşvet, negatif ölçek ekonomileri, çok bölümleri bulunan bir piyasada tek el durumu gibi nedenlerle çok pahalı çalıştığını bize göstermiştir. Bununla birlikte bu piyasalar resmi sektörün üretimde zayıf bulunduğu bazı alanlarda faydalı işler yapabilirler. Örneğin, dışarıdan ithal edilen bazı sanayi girdileri, yedek parçaların üretimi bunların arasında sayılabilir.

Özel Çıkarların Avucunda Devlet

Devlete yöneltilen üçüncü eleştiri, onun, genel kamu yararını maksimize etmeye çalışan fedakâr insanlar topluluğu olduğu biçimindeki varsayımdır. Devlet yukarıda söylenenin aksine, kendi çıkarları peşinde koşan, diğer menfaat çevreleri ile ilişki kuran kişi ve gruplardan oluşur.

G. Mathias ve P. Salama, tarımsal bölgelerin parasallaştırılması sürecinde, ücret ilişkilerinin yaygınlaştırılmasında devletin rolünü çok açık biçimde ortaya koymuştur (12). Bardhan, Hindistan gibi büyüklüğü ve heterojenliği fazla olan bir ülkede çıkarları zıt olan gruplar arasında kompromi ge-

(11) Srinivasan T.N.; «Whalley J. General Equilibrium Trade Policy Modelling», Cambridge, Mass, 1986

(12) Mathias G., Salama P.; L'Etat surdéveloppé, des métropoles au Tiers-Monde», Paris, Le Découverte, 1983.

rektiğini göstermiştir (13). Örneğin zengin çiftçiler, verimli olarak kullanılan arazilerin dağıtılmasını hedef alan toprak reformunu engellemişlerdir. Aynı şekilde büyük sanayiciler yüksek oranda korumayı devam ettirmek gayreti içinde olmuşlardır. Bazı işçi sendikaları ise elde ettikleri yüksek ücret düzeyini sürdürmek için istihdam güvencesini talep etmişlerdir. İşte çıkarları zıt olan bu gruplar arasında uzlaşmayı sağlamak devlete düşen bir görevdir.

Bugünün Afrika'sı üzerinde yapılan bazı araştırmalar Devlet bürokrasisinin, ülkelerin bağımsızlığını elde etmesinden sonra arttığını ortaya koymuştur.

Devletin bürokratik müdahaleleri ve çiftçilerin zararına olan ihraç ürünlerine primler konması, üretken yatırımlar aleyhine Devlet tüketiminin artmasına neden olmaktadır. Afrika ülkesinde Devlet tüketiminin artmasında, ülkelerin küçük olması nedeniyle kamu idarelerinin masraflarının yüksek oluşu ve ülkeyi oluşturan çeşitli etnik gruplar arasında politik konsensusu sağlamak için çeşitli avantajların dağıtılması zorunluluğu önemli rol oynamıştır. Latin Amerika örneğine gelince, White et Wade (14), yönetici sınıfların durumunu ve davranışlarını G. Kore ve Taiwan ile karşılaştırmıştır.

Güney Amerika'da bazı sınıflar (büyük arazi sahipleri, sendika işçileri gibi) devlete karşı koymak için yeterli otonomiye ve güce sahip oldukları halde, böyle grupların Güney Kore ve Taiwan'da etkili olmadıkların görüşü-

ruz. Bunda Japon koloni yönetiminin her iki ülkede yerli güçleri elimine etmesinin önemli rolü olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, harp sonrasında yapılan toprak reformu büyük arazi sahipleri sınıfının gücünü kırmıştır. Bu gelişmeler Uzak Doğu ülkelerinde devletin etkili bir kalkınma stratejisi uygulamasına imkân hazırlamıştır. Bunlar ünlü iktisatçı Myrdal'ın az gelişmişliğin tek nedeni olarak gördüğü «yumuşak devlet» anlayışının tam zıddı olan unsurlardır.

İki Temel Sorun

Piyasa mekanizması ile kalkınma arasındaki ilişkiler bizi iki temel sorunu tartışmaya götürür. Bunlardan birincisi ahlak (ethique) sorunu, diğeri analitik sorundur. Her iki sorunun bugün çözüme kavuştuğu ileri sürülemez. Analitik sorun aşağıdaki şekilde ortaya konulabilir: Hangi tip piyasa optimal büyümeyi sağlar? Bu mekanizma bir denge sistemi midir? Ekonomi teorisi bugün optimal dengenin bazı özel koşullar altında ancak tam rekabet piyasasında olacağını ileri sürmektedir.

Ethique sorununa gelince durum daha nazik bir biçim almaktadır. Bilindiği üzere piyasa mekanizmasının üstünlüğü, kıt kaynakların fertlerin tercihlerine göre tahsis edilmesinden ileri gelir. Bu ise ekonomik ajanların piyasa ile ilgili her türlü bilgi ile donatıldığı

(13) Bardhan P.; «The Political Economy of Development in India», Oxford, 1984.

(14) White et R. Wade; «Development, States and Markets in East Asia», Mac Millan, 1988.

kabulüne dayanır. Oysa özellikle geri kalmış ülke halklarının büyük çoğunluğu okuma yazma bilmemektedir. Ayrıca, onlar bugünkü tüketimlerini uzun vadeli yatırımlara üstün tutarlar. Bugünkü tüketimi ile gelecekteki tüketim arasındaki tercih, büyük ölçüde ulusların ahlaki değerlere verdikleri ağırlık yönünden farklılıklar göstermektedir. Ulusların davranış ve kültür değerleri aynı değildir (15).

EKONOMİK AJANLARIN RASYONEL OLMADIKLARI PARADİGMASINDAN RASYONEL OLDUKLARI PARADİGMASINA GEÇİŞ

Yeni kalkınma kuramının üçüncü varsayımı, ekonomik ajanların rasyonel oluşudur. Bunun anlamı, takip ettikleri hedeflere vasıtaları tahsis etmeleri ve piyasaların uyarılarına cevap verebilmeleridir. Fakat ekonomik ajanlar tarafından izlenen bazı amaçlar kalkınma sürecini engelleyen kurumların doğmasına yol açabilir. Ünlü iktisatçı Olson'a göre makroekonomi teorisi şu soruyu sormakla işe başlamalıdır: Alıcı ve satıcıların karşılıklı olarak yararına olan bir işlemi yapmalarına engel olan, bu yolla piyasada denge kurulmasını frenleyen ekonomik ajanlar var mıdır? (16).

Bu postülat eski paradigmanın zımnen varsaydığı geri kalmış Güney ülkelerinde ajanların ve müesseselerin irrasyonel olduğu biçimindeki düşüncüyü kabul etmez. Oysa eski ortodoks düşüncenin önemli iktisatçısı G. Myrdal şöyle yazıyordu: «Gelişmiş ülkelerde zihniyet ve kurumlar kalkın-

mayı destekler. Kalkınmaya geçiş hızlı ve yumuşak biçimde olur. Oysa az gelişmiş ülkelerde durum böyle değildir» (17).

Bu yeni paradigma bir taraftan ekonomik ajanların ve kurumların motivasyonlarını açıklığa kavuştururken, diğer taraftan bunların rasyonel olduğunu (uzun dönemde kalkınma ile çelişkili görünse bile) da kanıtlamak zorundadır.

Ekonomik düşüncede görülen böyle bir evrimin sayısız temeli vardır ve bu oluşum kalkınma ekonomisi ile de sınırlı değildir. Mikroekonomi gibi bir ekonomi disiplinine son yıllarda gösterilen ilginin temelinde, 70'li yıllarda yeşil devrim adı verilen teknolojilerin uygulanışında karşılaşılan sayısız zorluklar önemli rol oynamıştır. Örneğin, bazı az gelişmiş ülkelerde, çiftçilerin kendilerine çok önemli kazançlar sağlayacak yeni teknikleri reddetmesinin açıklaması nasıl yapılabilir? Ortakçılık ve tefecilik gibi kurumların sürüp gitmesinin temelinde ne vardır? Bu uygulamaları sadece ekonomik ajanların bilgisizlik ve mantıksızlığına bağlayamıyorsak; çeşitli sosyal grupların ekonomik stratejilerini, onları teşvik eden ve frenleyen faktörleri açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir.

(15) Robinson J.; «Economic Philosophy», Londres, C. A. Watts, 1962.

(16) Olson, M.; «Microeconomic Incentives and Macroeconomic Deeline» in B. Balassa, Economic Incentives, Mac Millan, 1986.

(17) Myrdal G.; «The Challenge of World Poverty», Penguin Books, 1970.

Ekonomik Ajanlar Rasyonel midirler?

Schultz'un makalesi 1964 yılında yayınlanıncaya kadar kalkınma iktisatçıları ekonomik ajanları temelde (özellikle köylü dünyasını) irrasyonel olarak kabul ediyorlardı (18). Bu irrasyonel kavramı az gelişmişliğin çeşitli yönlerini açıklayacak anahtar sözcük idi. Kırsal kesimin az gelişmişliği, böylece, ortakçılık düzeninin ekonomik irrasyonelliği ile, toprakların aşırı bölünmesi ile ya da tefecilerin aşırı faiz uygulaması gibi nedenlerle açıklanıyordu. Oysa Schultz ve onu izleyen sayısız mikroekonomistler, kırsal kesimi çevreleyen engelleyici ortam ele alındığında, ekonomik birimlerin en yüksek geliri en az risk ve emekle maximize etmeye çalıştığını kanıtlamıştır. Bu durumda ekonomik olarak irrasyonel görünen birçok konu, bu kesimde bilgi yetersizliği, piyasaya girişin pahalı oluşu, işlem maliyetlerinin genellikle yüksek oluşu, tarımsal kredi ve sigorta'ya ulaşmanın imkânsızlığı, yeni teknikleri öğrenmenin süresi, zamanın kısıtlayıcı oluşu gibi unsurlar dikkate alındığında rasyonel bir niteliğe kavuşmaktadır.

Ekonomik birimlerin davranışlarını belli sınırlar içinde tercihlerinin maximizasyonu olarak görmek bizi bu tercihlerin kökenini araştırmaktan alıkoymamalıdır. Farklı sosyal oluşumları açıklamak için, Güney ülkelerindeki birimlerin hedef ve tercihlerinin Kuzey ülkelerindekilere benzer olmadığını belirtmek gerekir. Bu noktada davranışların dini ve kültürel temelleri büyük önem taşımaktadır.

Ekonomik ajanların rasyonelliği ile kalkınma olayını açıklamaya çalışanlar fertlerin tercih ve seçimleri konusunu sorgulamak zorundadırlar. Gerçekten birçok ajan, özellikle en yoksul olanlar, borçlu köylüler ve kadınlar gibi ne tüketimlerinde, ne de iş hayatlarında gerçek seçim yapacak durumda değildirler. Burada bazı yazarların ileri sürdükleri gibi bunun eksik rekabet ya da eksik bilgilendirmeden kaynaklandığını savunmak mümkün müdür?

Rasyonel Kurumlar

Yalnız ajanların irrasyonel olmadıklarını kanıtlamak yetmez. Kalkınmanın mikroekonomik yaklaşımı, kurumların da tarihi bazı tesadüflerden doğmadığını, aksine birimlerin kolektif aksiyonunun mantıklı bir sonucu olduğunu göstermek zorundadır.

Örneğin toprağın kiralınmasına (yarıcılık) bakalım. Uzun yıllar bu durum ekonomik bir israf olarak değerlendirildi. Gerçekten üretime hiçbir teşviki bulunmayan bu kurumun sürüp gitmesinin temel nedeni nedir? Bunun cevabı, risklerin paylaşımında gizlidir. Gerçekten tarımda yarıcılık sistemi, üretimi teşvik ile risklere karşı güvence arasında bir kompromidir. Hem toprak sahibi hem de kiracı parasal borçlarını ödemekte büyük zorluklar altındadır. Kira sözleşmesinin bitiminde toprak sahibinin ve kiracının

(18) Örneğin; Myrdal G.; «Asian Drama», Clinton, Massachusetts, 1968. Dykema F.R.; «No View Without a Viewpoint: G. Myrdal», World Development, Vol. 14, 1986.

ortak çıkarları korunmuş olmaktadır. Sözleşme üretilen ürünün belli bir yüzdesi ile belirlendiği için, çözüm önemli oranda esnek bir hal almaktadır.

Karmaşık Stratejiler

Ekonomide her ajan kendi özel çıkarını maksimize eden bir strateji izlese bile bundan sosyal dengenin pareto anlamında optimal olduğu sonucu çıkarılamaz. Oyun Teorisi'nin bu klasik sonucu, kalkınma ekonomisi alanında sayısız incelemenin yapılmasına yol açmıştır. Bunlardan kuşkusuz en yararlı Olson'unki olmuştur (19).

Geniş gruplar içinde her fert (ajan), aksiyonun kazanımlarını grubun diğer üyeleri ile paylaşmak zorundadır. Bu durumda her üyeye düşen pay çok küçük olmaktadır. Oysa amaçları ayrıcalıklar elde etmek olan küçük gruplarda, grup ne kadar kapalı olursa kazanç o kadar büyük olmaktadır. Örneğin, küçük bazı grupların çıkarlarını temsil eden Lobby'ler hükümetin kararları üzerinde kapasitelerinden çok daha fazla etkili olabilirler. Oysa, tüketiciler yahut topraksız çiftçiler gibi geniş yığınların çıkarlarını savunan örgütlerin etkisi zayıf olur.

Hükümetçe alınan makroekonomik kararlar, toplum çıkarları yerine sadece küçük grupların çıkarlarına hizmet ederler. Olson, Hindistan'daki kast sistemi veya Güney Afrika'da ırk ayrımcılığı gibi çeşitli kurumların ekonomik temellerini rasyonel bir biçimde izah etmeye çalışmıştır. Mikroeko-

nomik alanda birçok yazar, örneğin kasabalarda kişisel kararlar ile grup (aile, ırk, esnaf cemiyetleri gibi) kararları arasındaki etkileşimi incelemiştir (20). Kasabaların ekonomik hayatını etkileyen birçok kararın (örneğin suların idaresi veya ortak toprakların kullanılması gibi) nasıl alındığı ve ne kadar karmaşık olduğu bu şekilde ortaya çıkarılmıştır. Kuşkusuz her kasabada elde edilen sonuçlar farklıdır. Ancak, bu araştırmalar tarım kesimindeki karar dinamiklerini daha iyi anlamamıza yol açmıştır.

SONUÇ

Güney ülkelerinin, diğer bir deyişle geri kalmış ülkelerin uzun dönemli kalkınması üzerinde 80'li yıllarda neyi öğrendik? Tek bir şeyi öğrendik, o da kalkınma üzerine yeni sorular sormaya başladık. Kalkınmayı sadece üretim faktörleri ile açıklayan dönem artık geride kalmıştır. Bundan on yıl önce birçok iktisatçı tarafından exojen unsurlar olarak görülen, ekonomik birimlerin zihniyeti, kurumların teşekkülü, ekonomi politikası ile ilgili kararlar artık yeni açıklayıcı teorilerin ortaya konmasını zorunlu kılmaktadır.

Bunda 20 yıl önce kalkınma olgusunu açıklamakta exojen unsurlar olarak görülen birçok faktör, bugün endojen bir nitelik kazanmıştır. Artık bugün ne ekolojik çevre, ne kurumlar

(19) Olson M.; «The Logic of Collective Action», Harvard University Press, 1965.

(20) Bliss C.J., Stern N. H.; «The Economy of an Indian Village», Oxford, 1982.

doğal veriler olarak kabul edilemez. Çeşitli faktörleri endojen kılma çabasında önümüze sayısız yeni yollar çıkmıştır. Artık yakın gelecekte kalkınma olgusunu açıklayan yeni düşünce sistemleri ortaya çıkacaktır. Böyle bir çaba bugün, kalkınmanın sosyolojik ve ekonomik açıklamasının dayandığı iki tip metodolojik sorunun ortaya konmasına yol açmıştır.

Birinci sorun, kalkınma olgusunun açıklanması hangi seviyede yapılmalıdır? Gerçekten ekonomik birimlerin davranış ve zihniyetleri endojen faktörler olarak değerlendirildiği takdirde, araştırmanın genişliği ve derinliği olağanüstü derecede yayılmaktadır. Artık eski teorinin exojen unsurlar olarak gördüğü nüfus yapısı ve artış hızı, doğal çevre, sosyal ilişkiler gibi

faktörler yeni teorilerin araştırma sonuçları arasına girmiştir.

İkinci sorun, açıklamaların yapısından kaynaklanmaktadır. İktisatçıların ekonomik olmayan olguları analize dahil etmelerinde isteksiz davranmalarının nedeni, bu olguları ölçmenin nadiren mümkün olmasıdır. Doğanın, kurumların ya da kültürün kalkınma üzerindeki rolünü nasıl ölçebiliriz? Acaba açıklayıcı değişken olarak neleri araştırmamızda esas almalıyız?

Bu unsurları etkilerine göre nasıl hiyerarşik bir sıraya sokabiliriz? Bu sorulara tam doyurucu cevaplar bulmak imkânsız gibi görünmektedir. Bu konuda bazı spekülasyonlar yapılabilir. Ancak, onların yararı bilimsel niteliklerinden daha çok konu üzerinde yeni sorular sorulmasına vesile vermesindedir.

13 Büyük Bankanın Ortak Kuruluşu

Yatırım Finansman A.Ş.

"Danışmadan Karar Vermeyiniz"

Gn. Md.	Tel: (212) 275 44 80 (40 Hat)	Fax: 272 44 48
Ankara Şube	Tel: (312) 417 30 46 (11 Hat)	Fax: 417 30 52
İzmir Şube	Tel: (232) 441 80 72 (8 Hat)	Fax: 441 80 94

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

Borsa'da Seçim Rüzgârları

AĞUSTOS ayında yatırımcısına iyi bir kazanç sağlayan borsa, Eylül ayında siyasi gelişmelere paralel olarak her iki yöne doğru dalgalanmalar göstermiştir. Parlamentodaki milletvekili sayısının çeşitli nedenlerle azalarak ara seçimi zorunlu kılacak kritik sayıya yaklaşması ve bazı milletvekillerinin bu durumu siyasi çıkar konusu haline getirmeye çalışmaları, bir ara seçim veya erken genel seçim olasılığını Türkiye'nin gündemine getirmiştir. Erken seçime gidilmesi halinde uygulanacak seçim ekonomisinin para piyasalarının dengesini bozacağı, seçim sonrasında yeni hükümet formlerinin ortaya çıkabileceği şeklindeki kuşku borsada da olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Daha sonra Başbakan Tansu Çiller tarafından, ara seçim yapılacağına ilan edilmesi, en azından Koalisyon Hükümeti'nin bir süre daha devam edeceği ve genel seçimlere gidilmeyeceği mesajını vererek piyasaların yeniden istikrar kazanmasına imkân vermiştir.

Ayın son günlerinde özelleştirme konusundaki çalışmaların hızlanması ve tasarının son haline gelerek imzaya açılması, borsada öncelikle kamu kağıtları başta olmak üzere, hisse senetlerine olan talebi arttırmıştır. Bununla birlikte hükümetin SHP kanadının, özelleştirme konusuyla birlikte demokratikleşme paketini de meclisten geçirme çabası yeni sürüşmelere yol açmış, DYP'lilerin daha önce SHP'nin özelleştirme konusunda çıkarmış olduğu güçlüklerle karşılık demokratikleşme paketi konusunda güçlük çıkarmaya niyetli oldukları görülmüştür. Öte yandan CHP ve SHP'li milletvekilleri arasında birleşmeye yönelik görüşmeler, Başbakan Yardımcısı Murat Karayalçın'ı SHP'yi koalisyondan çekme kararı vermeye zorlayabilecek gelişmelere yol açmış, SHP'li iki bakanın da ayın son günlerinde istifa etmeleri yeni bir siyasal krizin sinyallerini vermeye başlamıştır. Önümüzdeki günlerde siyasi

arenadaki gelişmelerin borsanın kaderini belirlemede etkili olmaya devam ettiği muhakkaktır.

Bu gelişmelere paralel olarak ay içinde aşağı yukarı dalgalanmalar gösteren Borsa Bileşik İndeksi, ayın son seansında gelen yoğun alımlarla, «30 Eylül 1994, Cuma» günü kapanış fiyatları itibarıyla 26.825,53 puana yükselmiş, Ağustos ayı sonuna göre % 6.10 artış göstermiştir. Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi'nde ise tersine bir gelişme olmuş, yine «30 Eylül 1994, Cuma» günü kapanış fiyatları itibarıyla derginin indeksi 68.630,14'e, Ağustos ayı indeksinin % 0.75 aşığına gerilemiştir. Bununla birlikte indeks hisselerinin 29 tanesi ay içinde pozitif verim sağlarken, yatırımcısına zarar ettiren hisselerin sayısı yalnızca 11'dir. Ay içinde değeri en fazla artan hisse % 61.80 ile Olmuksa olmuş, Pınar Süt (% 53.52), T. İş Bankası B (% 38.30), İzdaş (% 36.92), Yapı Kredi Bankası (% 33.64), Kordsa (% 28.85), Brisa (% 24.59), Hektaş (% 23.08) ve Sarkuysan (% 21.52) % 20'nin üzerinde verim sağlayan hisseler olmuşlardır. Değer kaybeden hisseler arasında ise ilk sırayı % 21.67 ile Otosan almış, Koç yatırım (% 19.67), Güney Bira (% 16.00), Koç Holding (% 16.00), Döktaş (% 10.94), Eczacıbaşı Yatırım (% 10.48), Ege Bira (% 8.70), Makina Takım (% 8.49), Migros (% 6.25), Petrol Ofisi (% 5.00) ve Teletaş (% 2.13) ayı zararlar kapatan diğer hisseler olmuşlardır. Değer kaybeden hisseler arasında Petrol Ofisi, Koç Yatırım, Otosan gibi sermaye tabanları çok geniş ve indeksi daha büyük oranda etkileyebilecek hisselerin bulunması, değeri artan hisselerin fazlalığına rağmen indeksin gerilemesine neden olmuştur.

Diğer hisseler arasında da, Netaş (% 60.71), Konya Çimento (% 57.69), Aksa (% 29.03), Mardin Çimento (% 25.00), Vestel (% 25.00), Tire Kutsan (% 22.28), Usaş (% 17.65), Bursa Çimento (% 16.48), Çimentaş (% 15.71) ve Niğde Çimento (% 15.52) yüksek değer artışlarıyla; Ege Endüstri (% 28.42), Tofaş Oto Fabrikaları (% 22.22), Tofaş Oto Ticaret (% 12.50), Alarko Sanayi (% 11.76), Transtürk Holding (% 9.89) ve T. Garanti Bankası (% 9.30) değer kayıplarıyla dikkat çekmiştir. Çimento sektörünün, Eylül ayında da yatırımcısına en çok kazandıran sektör olduğu görülmektedir.

Sermaye Artırımları ve Borsada Yeni Hisseler

Eylül ayında sermaye artırımları tüm hızı ile devam etmiş olup, 20 şirket sermaye artırımına gitmişlerdir. Bu şirketlerin yaptıkları artırımlar «Tablo 1»de verilmiştir. Tablodaki şirketlere ilave olarak, rüçhan hakları daha önce kullanılmış olan Tütünbank'ta ay içinde bedelsiz hisselerin dağıtımı yapılmıştır. «Tablo 2»de ise yine Eylül ayında, kayıtlı sermaye tavanlarında yapılan artırımlar listelenmiştir.

Eylül ayında borsada üç yeni şirketin hisseleri işlem görmeye başlamıştır. Bugün Yayıncılık A.Ş. hisse senetleri 1 Eylül tarihinden itibaren 4500 TL baz fiyatla,

Borusan Birleşik Boru Fabrikaları A.Ş. ile Mutlu Akü ve Malzemeleri Sanayi A.Ş. hisse senetleri ise 12 Eylül tarihinden itibaren sırasıyla 23.000 TL ve 45.000 TL baz fiyatla borsada işlem görmeye başlamışlardır.

Sermaye piyasası kurulu'nun seri VII, No 2 sayılı «Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği»nin 22. maddesine uygun olarak, Global Yatırım Fonu'ndan sonra, Garanti Yonca Fon'un katılma belgeleri de Elit sisteminde açılan «Fon Pazarı»nda işlem görmeye başlamışlardır. Uygulamada, her iki fon için de işlem görme ola-nağı sağlanmış olmasına rağmen, herhangi bir işlemin gerçekleştiğine bugüne kadar pek rastlanmamıştır.

TABLO 1
Eylül Ayında Sermaye Artırımları
(Milyon TL)

<u>Şirket</u>	<u>Eski Sermaye</u>	<u>Bedelli</u>	<u>%</u>	<u>Bedelsiz</u>	<u>%</u>	<u>Yeni Sermaye</u>
Adana Çim.	319.738	-	-	63.948	20	383.686
Akal Teks.	168.084	67.235	40	25.213	15	260.530
Aksa	414.315	207.158	50	41.432	10	662.904
Aksu İp.	190.000	77.900	41	93.100	49	361.000
Altınyıldız	89.910	-	-	10.789	12	100.699
Arçelik	1.600.000	900.000	56.25	-	-	2.500.000
Deva Hol.	168.000	151.200	90	16.800	10	336.000
Erdemir	2.304.000	2.304.000	100	1.728.000	75	6.336.000
Esbank	1.300.000	250.000	19.23	150.000	11.54	1.700.000
Finans F.K.	140.000	84.000	60	84.000	60	308.000
Gentaş	12.800	25.600	200	36.480	285	74.880
Hürriyet	364.000	200.200	55	-	-	564.200
İzdaş	1.346.625	-	-	592.515	44	1.939.140
Mardin Ç.	48.000	72.000	150	24.000	50	144.000
Marmaris M.O.	60.000	30.000	50	30.000	50	120.000
Netaş	554.400	693.000	125	-	-	1.247.400
T.D. Döküm	250.000	225.000	90	125.000	50	600.000
Ünye Çim.	82.845	49.707	60	33.138	40	165.690
Yapı K. B.	1.800.000	990.000	55	990.000	55	3.780.000
Y.K.B. Fin. Kir.	200.000	60.000	30	200.000	100	460.000

TABLO 2
Eylül Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları
(Milyon TL)

<u>Şirket</u>	<u>Önceki Kay. Ser.</u>	<u>Yeni Kay. Ser.</u>
Hektaş	200.000	600.000
Net Turizm	50.000	500.000
Tüpraş	2.000.000	10.000.000

Bilanço Göstergeleri

Şirketlerin 6 aylık bilanço verilerinden hareketle yapılan bazı değerlendirmelere, bu sayımızda da, «Tablo 3» ve «Tablo 4»deki verilerle devam edilmiştir. «Tablo 3»de, 100 şirketten oluşan örnek kütleimiz için, defter değerleri, piyasa değerleri ve piyasa değeri/defter değeri (PDD) oranları verilmiştir. Defter değerleri, bilançoda öz varlıklar başlığı altında yer alan kalemlerin toplamı olarak alınmış, değerlendirmenin Temmuz ayı sonu itibariyle yapılmış olması nedeniyle, Temmuz ayı içinde yapılmış bedelli sermaye artırım tutarları, 6 aylık bilanço rakamlarına ilave edilmiştir. Özvarlık büyüklüğünde ilk sırayı Petkim alırken, ilk beşe giren diğer şirketlerin Tofaş Oto Fabrikaları, Erdemir, Tüpraş ve Koç Holding şeklinde sıralandıkları görülmektedir. Her zaman olduğu gibi yine üç büyük kamu kuruluşu ilk sıralardaki yerlerini korumuşlardır. Ancak, bu sefer Tofaş Oto Fabrikaları kamu devlerinden ikisini aşarak, ikinci sırada yer almayı başarmıştır.

Piyasa değerlerinin hesabında, şirketlerin hisse senedi miktarı, «29 Temmuz 1994, Cuma» günü kapanış fiyatlarıyla çarpılmış, hisse senetleri sayısı, Temmuz ayında yapılan sermaye artırımları gözönünde bulundurularak düzeltilmiştir. Piyasa değeri 10 trilyon lirayı geçen 8 şirket, Koç Holding, Tofaş Oto Fabrikaları, Petrol Ofisi, Ege Bira, Arçelik, Erdemir, Tüpraş ve Petkim şeklinde sıralanırken, özel şirketlerin bu sıralamada daha önlere yer aldıkları, ilk beşe kamu devlerinden sadece Petrol Ofisi girerken, Erdemir, Tüpraş ve Petkim'in altıncı, yedinci ve sekizinci sıraları aldıkları görülmektedir. Yatırımcıların, özel sektör temsilcilerinin hisselerini daha yüksek değerler biçtikleri anlaşılmaktadır.

Tablonun son sütununda, piyasa değerlerinin defter değerlerine oranı verilmiştir. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, PDD sıralamasında başı yine Migros çekmektedir (24.78). Piyasa değeri defter değerinin 10 katından fazla olan diğer 8 şirket de; Ege Bira (15.07), Koç Holding (14.25), Kepez Elektrik (13.69), Tat Konserve (13.06), Erciyas Bira (12.43), Alarko Holding (11.33), Enka Holding (11.26) ve Koç Yatırım (11.17) olarak dikkat çekmektedir. Her zaman olduğu gibi özellikle holdinglerin PDD oranları yüksek çıkmaktadır. Yüksek PDD değerlerinin (Fiyat/Kazanç oranında da olduğu gibi) yatırımcıların şirkete gösterdikleri güvenin bir işareti olarak yorumlanabileceği de unutulmamalıdır. Öte yandan PDD değeri düşük kalmış hisselerin fiyatlarının, şirketin zararda olması söz konusu değilse, yükselme potansiyeli taşıdıkları bilinmektedir. Tabloya göre, Marmaris Martı Otel, Finans Finansal Kiralama, Doğusan, Petkim, Sabah Yayıncılık ve Sun Elektronik, Temmuz ayı sonu itibariyle defter değerinin altında piyasa değerine sahip şirketlerdir. Tablodaki 100 şirket için basit aritmetik ortalama şeklinde hesaplanan PDD değeri ise 4.39 çıkmaktadır. En yüksek değere sahip Migros'un hariç tutulmasıyla bu değer 4.19'a gerilemektedir.

TABLO 3
Piyasa-Defter Değerleri (Milyon TL)

Şirket	Defter Değeri	Piyasa Değeri	Piy./Def. Değeri	Şirket	Defter Değeri	Piyasa Değeri	Piy./Def. Değeri
Akal Teks.	617.341	2.395.197	3.88	Konya Çim.	327.658	1.343.320	4.10
Akçimento	874.545	4.021.160	4.60	Kordsa	917.329	2.710.969	2.96
Aksa	2.291.519	12.843.770	5.60	Köylaş	71.856	126.660	1.76
Alarko Hol.	560.117	6.346.560	11.33	Kütahya P.	292.733	684.000	2.34
Alarko San.	404.138	1.500.000	3.71	Makina T.	254.677	392.046	1.54
Alinyıldız	470.747	1.528.470	3.25	Mardin Ç.	301.917	1.296.000	4.29
Anadolu C.	292.057	734.400	2.51	Marel	320.677	745.500	2.32
Anadolu S.	720.980	1.987.500	2.76	Marm. Marlı	147.631	81.000	0.55
Arçelik	2.611.128	17.600.000	6.74	Mars Hall	470.984	1.346.400	2.86
Aselsan	1.006.516	1.863.400	1.85	Melaş	1.225.048	2.502.750	2.04
Aygaz	1.240.458	3.888.000	3.13	Migros	355.121	8.800.000	24.78
Bağlaş	580.003	1.220.000	2.10	Milliyet	788.648	1.290.000	1.64
Bekoteknik	974.536	3.412.500	3.50	Nelaş	948.989	8.316.000	8.76
Bolu Çim.	966.210	2.794.748	2.89	Net Hol.	416.696	607.766	1.46
Bnsa	2.075.404	5.103.000	2.46	Niğde Çim.	173.016	933.122	5.39
Bursa Çim.	559.889	2.296.350	4.10	Olmaksa	354.957	851.235	2.40
Çelik Hal.	266.292	857.304	3.22	Otosan	1.023.986	8.250.000	8.06
Çimentaş	868.027	4.320.000	4.98	Peg Prof.	676.975	1.229.988	1.82
Çımsa	987.265	3.706.560	3.75	Petkim	11.358.842	10.050.000	0.88
Çukurova	1.141.579	5.750.000	5.04	Petrol Ol.	4.510.372	23.940.000	5.31
Dentzil C.	100.111	477.250	4.77	Pınar Et	429.994	532.500	1.24
Deva Hol.	227.007	302.400	1.33	Pınar Su	45.881	151.250	3.30
Doğan Hol		V E R İ Y O K		Pınar Süt	119.198	459.270	3.85
Doğusan	50.158	44.000	0.88	Pınar Un	35.175	116.250	3.30
Döktaş	411.926	2.850.000	6.92	Pimaş	66.385	243.240	3.66
Ecz. İlaç	818.528	2.199.600	2.69	Raks Elek.	449.396	1.267.200	2.82
Ecz. Yat	396.122	774.144	1.95	Sabah Yay.	1.673.292	1.581.250	0.94
Ege Bira	1.190.384	17.942.400	15.07	Sarkuysan	603.415	3.260.250	5.40
Ege End.	84.855	203.000	2.39	Sun Elektro	95.478	89.722	0.94
Ege Gübre	177.890	256.500	1.44	Tal Kons.	599.570	7.830.000	13.06
Ege Ser.	564.668	2.700.000	4.78	Telegaş	297.496	1.620.000	5.45
Emsan	90.566	194.750	2.15	Tire Kut.	262.536	821.170	3.13
Enka Hol.	128.971	1.452.000	11.26	Tof. Oto Fab.	6.578.252	37.800.000	5.75
Erc. Bira	784.201	9.750.000	12.43	Tof. Oto Tic.	314.840	2.040.000	6.48
Erdemir	5.784.216	12.211.200	2.11	Trakya Cam	1.961.784	8.309.750	4.24
Finans F.K.	490.731	371.000	0.76	Transürk H.	392.812	419.900	1.07
Gentaş	91.600	352.000	3.84	Turcas	913.324	5.605.600	6.14
Good-Year	617.264	3.323.446	5.38	Tüpraş	4.525.642	11.025.920	2.44
Gübre Fab.	503.535	748.800	1.49	T. D. Döküm	360.239	2.562.500	7.11
Güney Bira	378.344	3.250.800	8.59	T. Siemens	646.648	2.961.000	4.58
Heidaş	231.111	234.000	1.01	T. Şişe Cam	2.012.170	4.841.643	2.41
İdisat F.K.	181.544	365.000	2.01	T. Tuborg	569.562	2.451.225	4.30
İntema	51.412	210.600	4.10	Uşaş	485.575	4.700.000	9.68
İzmir D.Ç.	2.619.512	2.861.578	1.09	Uşak Ser.	97.179	330.000	3.40
İzocam	352.745	1.697.500	4.81	Ünye Çim.	339.427	1.263.386	3.72
Kartonsan	1.179.453	3.982.500	3.38	Vakıf F.K.	558.235	1.080.000	1.93
Kav	248.679	873.600	3.51	Vestel	377.191	783.783	2.08
Kelebek M.	101.964	295.000	2.89	Yasaş	319.597	534.600	1.67
Kepez Elek.	78.918	1.080.000	13.69	Yünsa	429.623	975.000	2.27
Koç Hol.	4.068.919	58.000.000	14.25				
Koç Yat.	556.068	6.210.000	11.17				
				ORTALAMA			4.39

TABLO 4: Likidite ve Borç Oranları

Şirket	Cari	Borç	Şirket	Cari	Borç	Şirket	Cari	Borç
Akal Tekst	1.29	0.65	Erdemir	1.62	0.74	Peg Prof.	1.23	0.81
Akçimento	1.38	0.52	Finans F.K.	0.40	0.76	Petkim	0.74	0.37
Aksa	1.73	0.47	Gentaş	1.71	0.44	Petrol Of.	1.95	0.56
Alarko Hol.	2.48	0.25	Good - Year	1.49	0.70	Pınar Et	1.58	0.50
Alarko San.	1.61	0.62	Gübre Fab.	1.39	0.68	Pınar Su	1.18	0.70
Altinyıldız	1.48	0.60	Güney Bira	1.34	0.44	Pınar Süt	1.26	0.88
Anadolu C.	2.43	0.57	Hektaş	1.13	0.68	Pınar Un	1.79	0.38
Anadolu Sig.	1.50	0.63	İkt. Finan.	0.22	0.94	Pımaş	0.96	0.91
Arçelik	1.33	0.74	İntema	1.21	0.75	Raks Elektr.	1.12	0.72
Aselsan	1.84	0.74	İzmir D.C.	1.52	0.30	Sabah Yay.	2.94	0.44
Aygaz	2.72	0.53	izocam	1.66	0.49	Sarkuysan	1.68	0.43
Bağfaş	1.39	0.60	Kartonsan	2.76	0.24	Sun Elektro.	2.01	0.81
Bekoteknik	1.72	0.69	Kav	1.49	0.44	Tat Konserve	2.05	0.47
Bolu Çim.	2.03	0.30	Kelebek M.	1.69	0.67	Teletaş	1.04	0.96
Brisa	2.15	0.32	Kepez Elek.	1.38	0.94	Tire Kut.	2.06	0.42
Bursa Çim.	1.82	0.36	Koç Hol.	1.67	0.27	Tofaş Oto Fab.	2.16	0.43
Çelik Hal.	1.85	0.46	Koç Yat.	2.69	0.10	Tofaş Oto Tic.	1.11	0.89
Çimentaş	1.82	0.36	Konya Çim.	1.84	0.42	Trakya Cam	1.81	0.41
Çimsa	1.45	0.46	Kordsa	1.61	0.57	Transtürk H.	4.07	0.19
Çukurova	1.71	0.86	Köytaş	1.94	0.53	Turcas	1.00	0.53
Denizli C.	2.47	0.50	Kütahya P.	1.28	0.54	Tüpraş	0.94	0.86
Deva Hol.	1.11	0.79	Makina T.	1.90	0.60	T.D. Döküm	1.19	0.84
Doğan Hol.	VERİ YOK		Mardin Çim.	1.55	0.51	T. Siemens	2.69	0.55
Doğusan	1.39	0.59	Maret	2.07	0.29	T.Şişe Cam	3.13	0.07
Döktaş	2.47	0.41	Marm. Martı	0.52	0.40	T. Tuborg	1.02	0.54
Ecz. İlaç	1.07	0.75	Marshall	1.27	0.56	Usaş	1.94	0.52
Ecz. Yat.	2.03	0.10	Metaş	2.05	0.35	Uşak Ser.	1.56	0.67
Ege Bira	1.77	0.32	Migros	1.16	0.75	Ünye Çim.	1.49	0.49
Ege End.	1.14	0.75	Milliyet	0.91	0.73	Vakıf F.K.	0.20	0.76
Ege Gübre	2.10	0.40	Netaş	1.30	0.82	Vestel	1.09	0.85
Ege Seramik	2.20	0.67	Net Hold.	2.11	0.23	Yasaş	1.36	0.50
Emsan	1.38	0.68	Niğde Çim.	1.46	0.60	Yünsa	1.42	0.65
Enka Hold.	1.14	0.35	Olmuksa	1.52	0.52			
Erc. Bira	1.55	0.45	Otosan	1.47	0.58	ORTALAMA	1.62	0.56

«Tablo 4»de aynı şirketlerin likidite ve borçluluk durumlarıyla ilgili oranlar yer almaktadır. Tablonun birinci sütununda yer alan cari oran değerleri (CARİ), dönen varlıkların kısa vadeli borçlara bölünmesiyle hesaplanmış olup, kısa vadeli borç ödeme gücüyle ilgili fikir vermektedir. Tablodaki şirketler için hesaplanan basit aritmetik ortalama CARİ değeri 1.62 Türkiye koşullarında oldukça makul bir değerdir. Ancak, günümüz ekonomik ortamında CARİ değerinin yüksek olmasını istemek hiç kuşkusuz tedbirli bir yaklaşım olacaktır. Tablodan görülebileceği gibi en yüksek cari değerine sahip Transtürk Holding dışında, 2'nin üzerinde CARİ değerine sahip Alarko Holding, Anadolu Cam, Aygaz, Bolu Çimento, Brisa, Denizli Cam, Döktaş, Eczacı Yatırım, Ege Gübre, Ege Seramik, Kartonsan, Koç Yatırım, Maret, Metaş, Net Holding, Sabah, Sun Elektronik, Tat Konserve, Tire Kutsan, Tofaş Oto Fabrikaları, Siemens ve Şişe Cam'ın da sağlam bir likiditeye sahip olduklarını söylemek mümkündür. Buna karşılık, CARİ değerleri en düşük şirketler olarak finansal kiralama şirketleri (İktisat Finansal, Finans Finansal ve Vakıf Finansal) yanında, 1'in altında CARİ değerleriyle Marmaris Martı Otel, Milliyet, Petkim, Pimaş ve Tüpraş dikkat çekmektedirler. Faaliyet biçimleri nedeniyle düşük likiditeye sahip olmaları normal olan finansal kiralama şirketleri dışındaki diğer şirketlerin likidite problemleri olduğu kuşkusuzdur.

Tablonun ikinci sütunundaki BORÇ değerleri, kısa ve uzun vadeli borçlar toplamının bilanço toplamına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Tablodaki şirketler için hesaplanan ortalama değer (% 56) makul düzeydedir. Günümüz ekonomik koşullarında borçlanma oranı düşük olan şirketlerin daha avantajlı durumda oldukları bilinmektedir. Tablodan görüldüğü gibi en düşük BORÇ değerine sahip şirket Şişe Cam olup, Eczacıbaşı Yatırım, Koç Yatırım, Transtürk Holding, Net Holding, Kartonsan, Koç Holding ve Maret % 30'un altında borçluluk oranına sahip diğer şirketlerdir. Holdingler ve yatırım şirketlerinin genel olarak düşük borçluluk oranlarına sahip oldukları kabul edilecek olursa; sayılan şirketler arasında, Kartonsan ve Maret düşük BORÇ değerine sahip sanayi şirketleri olarak dikkat çekmektedirler.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi

(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Ocak	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72
Şubat	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74
Marl	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97
Nisan	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41
Mayıs	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45
Haziran	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27
Temmuz	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98
Ağustos	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24
Eylül	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14
Ekim	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47	9077.97	34444.97	
Kasım	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	10214.39	9344.20	44519.48	
Aralık	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	11048.39	9744.28	51099.56	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkanmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kân (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1991 (Milyon TL)	1992 (Milyon TL)	1993 (Milyon TL)	1991 (Net)	1992 (Net)	1993 (Net)	Eylül 1993	Temmuz 1994	Ağustos 1994	Eylül 1994
1	AKÇİMENTO	150.000	84.656,3	48.795	87.500	131.034	30	50	75	17.250	47.500	59.000	63.000
2	ANADOLU CAM	250.000	108.000	30	16.847	44.731	-	15	25	4.150	6.800	12.000	12.750
3	ARÇELİK	8.000.000	2.500.000	387.714	588.585	1.118.954	143,60	77	100	14.500	11.000	15.000	10.500
4	BAGFAŞ	200.000	200.000	44.738	103.047	192.442	15	30	60	7.600	6.100	7.600	8.300
5	BOLU ÇİMENTO	600.000	601.021,52	32.534	55.787	52.219	41,70	28	13,25	3.350	4.650	5.600	6.100
6	BRİSA	607.500	1.063.125	12.060	104.490	187.251	6	32,50	62	13.750	4.800	6.100	7.600
7	ÇELİK HALAT	2.000.000	174.960	9.319	22.875	18.606	20	40	30	14.500	4.900	4.500	5.300
8	ÇİMSA	200.000	58.160	37.433	101.528	245.957	32	85,50	220	30.500	68.000	78.000	87.000
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	1.500.000	500.000	202.004	514.857	590.165	80	100	120	12.500	11.500	8.500	9.100
10	DÖKTAŞ	250.000	150.000	34.476	63.784	124.386	58	67	90	14.500	19.000	16.000	14.250
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	120.960	16.414	38.368	44.543	50	30	25	6.000	6.400	10.500	9.400
12	EGE BİRACILIK	3.150.000	201.600	96.459	220.582	383.386	500	100	100	40.000	89.000	115.000	105.000
13	EGE GÜBRE	108.000	54.000	(6.029)	16.971	37.198	-	5	50	6.400	4.750	7.800	8.700
14	EREĞÜ DEMİR ÇELİK	2.500.000	6.336.000	762.738	693.214	421.849	40	40	9	4.000	5.300	7.200	3.000
15	GOOD-YEAR	380.000	237.388,89	50.587	79.925	271.504	25	60	120	15.500	14.000	15.500	16.000
16	GÜBRE FABRİKALARI	480.000	576.000	4.664	4.369	100.333	-	1	20	5.600	1.300	2.800	3.250
17	GÜNEY BİRACILIK	1.000.000	219.240	31.500	37.686	95.404	240	40	55	18.000	43.000	18.750	15.750
18	HEKTAŞ	600.000	240.000	5.492	11.931	17.693	19,15	20,25	16,85	2.950	975	1.625	2.000
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.348.625	1.939.140	(16.305)	52.437	111.169	-	-	6,50	1.875	2.125	3.050	2.900
20	İZOCAM	450.000	175.000	42.259	50.780	113.750	87,50	75	75	11.000	9.700	9.800	10.100
21	KARTONSAN	540.000	270.000	22.012	48.428	186.437	20	30	60	12.000	14.750	18.750	21.500
22	KAV	62.400	62.400	722	(7.863)	1.400	12	-	-	4.700	14.000	14.500	15.750
23	KOÇ HOLDİNG	4.000.000	2.000.000	346.596	445.676	1.019.330	53,50	35	75	21.500	29.000	25.000	21.000
24	KOÇ YATIRIM	400.000	180.000	61.683	106.253	176.059	100	100	110	27.500	34.500	30.500	24.500
25	KORDSA	300.000	212.625	73.987	59.393	69.889	25	20	21,50	4.550	12.750	13.000	16.750
26	MAKİNA TAKİM	250.000	248.917,5	(5.601)	(11.406)	5.779	-	-	-	2.200	1.575	2.650	2.425
27	MARSHALL	1.250.000	276.000	16.875	53.315	95.732	42	61	55	12.750	11.000	7.200	7.900
28	MİGROS	100.000	100.000	11.205	40.933	82.728	37,50	100	210	120.000	88.000	80.000	75.000
29	OLUKSA	500.000	254.100	4.371	11.008	3.650	4	10	-	3.700	3.350	4.450	7.200
30	OTOSAN	2.500.000	880.000	100.254	221.932	743.845	80	114	400	60.000	75.000	15.000	11.750
31	PETROL OFİSİ	3.000.000	2.520.000	277.192	546.913	1.171.665	61,29	86,30	211,34	26.000	9.500	15.000	14.250
32	PINAR SÜT	72.900	72.900	2.813	8.895	68.734	9,74	27,88	136	17.500	6.300	6.900	10.600
33	SARKIYSAN	1.000.000	189.000	42.054	70.100	117.760	70	100	100	19.000	17.250	19.750	24.000
34	TELETAŞ	1.000.000	200.000	47.303	63.091	(5.653)	75	15	-	8.200	8.100	11.750	11.500
35	TÜRK DEMİR DÖKÜM	1.000.000	600.000	79.465	152.111	284.596	65	80	90	15.750	10.250	11.500	5.900
36	TÜRK SİEMENS	300.000	252.000	24.769	108.370	188.457	75	60	65	12.000	11.750	14.500	15.250
37	T. İŞ BANKASI +B-	-	30.000	477.147	843.397	2.516.752	74	41,66	108,93	46.000	23.500	23.500	32.500
38	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	3.000.000	1.729.158	42.538	83.461	209.587	10	11	10	4.900	2.800	3.200	3.750
39	YAPI KREDİ B.	-	3.780.000	463.606	509.333	66.041	54,12	40	27,80	6.000	3.750	4.400	3.150
40	YASAŞ	162.000	81.000	4.374	24.434	72.123	13	25	50	7.200	6.600	10.500	12.500

Görüşler

Doç. Dr. KÂMİL TÜĞEN

5 Nisan 1994 Tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ve Uygulama Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme

I. GİRİŞ

TÜRKİYE Ekonomisi 5 Nisan 1994 tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ile yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır. Temmuz 1994'ün ilk haftası itibariyle söz konusu plâna ilişkin üç aylık bir dönem geride kalmıştır. Üç aylık dönemde elde edilen sonuçlara göre, uygulama plânında belirtilen çerçeve içinde, gelecek dönem için yeni politikalar belirlenecektir.

Geçmişte de Türkiye Ekonomisi çeşitli dönemlerde bazı ciddi sorunlar ve darboğazlarla karşı karşıya gelmiş ve hükümetler tarafından bu sorunları aşmak için istikrar programları uygulamaya konulmuştur. Çok defa istikrar programları ile belirli sürede ekonomideki dengeler yeniden kurulmuş, «yüzyezydeki» ekonomik sorunlar geride kalmıştır. Dolayısıyla, ekonomi ve top-

lum olarak istikrar programlarına ve getirdiği bazı yüklerle, fedakârlıklara yabancı değiliz.

Bu çalışmamızda önce Türkiye Ekonomisi'ni 5 Nisan kararlarına getiren koşullar genel olarak ele alınacak, daha sonra söz konusu plân ve ilk üç aylık uygulaması hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

II. Türkiye Ekonomisini 5 Nisan Kararlarına Getiren Koşullar

Türkiye Ekonomisi'ni 5 Nisan kararlarına getiren koşullar çeşitli açılarından ele alınabilir. Söz konusu koşullardan ilk plânda önemli olanı, kamu kesiminin değişik nedenlerle bozulmuş olan dengeleridir.

Kamu kesiminin dengelerinin bozulmasına ve 5 Nisan kararlarına ze-

min oluşturan koşullar da esasen şu gelişmelerle ilgilidir: 24 Ocak 1980'den itibaren geliştirilmeye çalışılan piyasa ekonomisinden sapmalar, erken seçimler ve mahalli idareler seçimleri dolayısıyla uygulanan seçim ekonomileri, seçim sonrası seçim vaatlerini yerine getirmeye yönelik uygulamalar, terörlü mücadele harcamaları, ekonomik birimlere ve çeşitli seviyelerdeki kamu birimlerine egemen olan hızlı tüketim eğilimleri, üretim yapımıza göre daha hızlı gelişme göstermiş mali piyasa ve araçlarındaki gelişmeler, ekonomik birimlerin mevcut koşullar içinde üretim yerine spekülasyona ve rant kollamaya yönelmeleri v.b.. Kısa ifade etmek gerekirse, gelirden iyice kopmuş bir harcama ve tüketim yapısı, ekonomimizin önünü kesmiş, hükümeti acil ve köklü kararlar almaya ve uygulamaya sevk etmiştir. Esasen sözünü ettiğimiz sorun sadece bize özgü de değildir; pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin ortak sorunu durumundadır. Tek kutuplu dünyanın lideri konumundaki A.B.D.'de de ekonomik ve mali sorunların ağırlaşmasında Walt Rostow'un da belirttiği gibi, bu ülkenin «kaynaklarının üstünde» yaşaması önemli bir faktördür (1).

Yukarıda ifade ettiğimiz gelişmelerin makro ekonomik göstergelere yansımaları, kamu açıklarının (2) ve bu çerçevede bütçe açıklarının, KİT açıklarının hızla artması, iç ve dış borçlanma seviyesindeki ve maliyetlerindeki hızlı yükselişler, dış ticaret açıklarındaki büyüme ve ithalattaki önemli artışla birlikte döviz rezervlerindeki gerileme

şeklinde olmuştur. Sonuçta, döviz rezervlerindeki gerilemeye karşın TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin uzun bir süre enflasyonun altında tutulması (bunda ülkemize yüksek faiz oranlarından faydalanmak için kısa vadeli sermaye girişinin – sıcak paranın – de etkisi bulunmaktaydı), piyasalarda fiilen gerçekleşen ve arkasından resmileşen devalüasyonlarla birlikte kamu kesimi yönünden mevcut sorunlara kapsamlı bir çözüm programı uygulamak kaçınılmaz hale gelmiştir. 27 Mart 1994 mahalli idareler seçimlerinin geride kalmış olması da bu program için uygun bir siyasi konjonktürü meydana getirmiştir.

III. 5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı

Amacı, enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmak olan 5 Nisan Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden biri, «istikrar programı», diğeri de «yapısal düzenlemelerle» ilgilidir. İstikrar programında, kamu maliyesi, kamu kesimi borçlanma gereği ve finansmanı kapsamında gelir artırıcı ve harcama kısı-

(1) Claude JULIEN; «Dette de L'Occident et dette du Tiers Monde», Revue Française de Finances Publiques, No. 12, 1985, s. 74.

(2) Kamu açıklarının diğeri bir ifadeyle kamu borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı 1988'de % 6.2 iken, 1991'de % 14.5 olmuş, 1993 yılında da % 16.3'e yükselmiştir.

cı tedbirlerle döviz kuru, ücret ve fiyat politikaları, Merkez Bankası, bankacılık, sermaye piyasası ve ihracata yönelik tedbirler yer almaktadır. Yapısal düzenlemeler kapsamında ise yeni vergiler, özelleştirme, sosyal güvenlik kuruluşları reformu, KİT'ler, tarımsal destekleme politikası, kamu kesiminde istihdamın rasyonalizasyonu, mahalli idarelerin idari ve mali düzenlemeleri üzerinde durulmaktadır.

5 Nisan kararları ile birlikte ilk plânda gelir artırıcı önlemler çerçevesinde petrole (% 45.9-90 arasında) ve KİT ürünlerine (Tekel ürünleri için % 70-100, şekere % 50-62, çaya % 64.2-72.7, THY tarifelerine % 47-53.3...) yüksek oranlı zamlar yapılmış (kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatları ortalama % 70 artırılmış), döviz kurları serbest bırakılmıştır. Bununla birlikte ilk altı ay içinde KİT fiyatları dondurulacak, şeker ve çay fiyatlarına yıl sonuna kadar zam yapılmayacaktır.

Diğer yandan, hükümet, harcamaları kısıcı gelirleri artırıcı bir uygulama ile bütçe açıklarını azaltmaya yönelmiştir. Bütçe harcamalarının Nisan-Haziran 1994 döneminde 22 trilyon TL kısılarak 47 trilyon TL olarak öngörülen dönem açığının 9 trilyon TL'ye çekilmesi hedef alınmıştır. Bütçe harcamalarındaki tasarrufun 3 trilyon TL'sinin cari harcamaların (kırtasiye, yakıt ve malzeme alımları ile ilgili) kısılması, 3 trilyon TL'sinin yatırımların azaltılması (tüm kamu projelerinin % 20 oranında kısıntıya uğratılmasıyla), 16 trilyon TL'sinin de KİT transferleri başta olmak üzere transfer harcamalarındaki kısıntılardan elde edilmesi

öngörülmüştür. Memur maaş artışları da bütçe ödenekleri ile sınırlı tutulacaktır. Kamuda personel alımları dondurulmuş, personel ihtiyacının kuruluşlararası nakil yoluyla karşılanması kararlaştırılmıştır. 10 ve daha yaşlı 5500 adet taşıtın hizmet dışı bırakılması söz konusudur. Ücretlilere uygulanan aylık vergi iadesi yerine 1994'e ilişkin ilk ödeme 1995 yılı başında yapılmak üzere yıllık vergi iadesi sistemi-ne geçilmiştir.

Bütçe gelirlerindeki 16.3 trilyon TL'lik ilâve artışın 5.5 trilyon TL'sinin petrol ürünlerine yapılan zamdan, 4.3 trilyon TL'sinin akaryakıt fiyat istikrar fon kesintisi artışından, 3 trilyon TL'sinin Tekel zamlarından, 3.5 trilyon TL'sinin de diğer maddelere yapılan zamlardan sağlanması plânlanmıştır. Bu arada Hazine'nin ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'ndan kredi kullarımlarına sınırlama getirilerek Merkez Bankası daha özerk bir yapıya kavuşturulacaktır.

Bu düzenlemelerle yıl başında konsolide bütçenin finansman ihtiyacındaki azalma 100 trilyon TL civarında olacak, 1994 yılı sonu itibarıyla de kamunun iç borç stoku 40 trilyon TL'ye düşecektir.

Yine Nisan-Haziran 1994 dönemi için bütçe gelirlerini artırıcı tedbirler çerçevesinde; vergi denetimlerinin yaygınlaştırılması, akaryakıt tüketim vergisinden bütçe için alınan payın % 50'den % 70'e çıkarılması (bu pay daha sonra % 90'a çıkarılmıştır), akaryakıt istikrar fonu kesintisinin % 10'dan % 25'e çıkartılması, KİT fiyat ayarlamaları ile ortaya çıkan ek hâsılâtın bir bö-

lümünün Hazine'ye aktarılması, KİT'lerin, belediyelerin Hazine'ye ve sosyal güvenlik kuruluşlarına olan borçlarının ödenmesinin hızlandırılması, kamu kuruluşlarının Merkez Bankası ve Ziraat Bankası dışındaki bankalarda vadeli hesaplarda ve repoda para tutmalarının önlenmesi, devletin elinde bulunan kamp, tesis ve lojmanların kira bedellerinin rayiç bedellere yükseltilmesi söz konusudur.

Kararlar, 1994 yılı başından itibaren reel düzeylerine ulaşan döviz kurları ile ihracatçılar açısından birkaç yıldır süregelen fiyat dezavantajını ortadan kaldırarak ihracatçılarımızı dış piyasalarda yeniden rekabet edebilir hale getirmektedir. Eximbank kredileri de bu gelişmeye destek verecektir. Aynı şekilde, kararlarla, Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücü artırılmak istenmekte, Merkez Bankası'nın özerk bir yapıya kavuşturulması gereği vurgulanmaktadır. Bankacılık sistemini ve sermaye piyasasını güçlendirici düzenlemeler de ele alınmaktadır.

Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nın «yapısal düzenlemeler» başlığı altında belirtildiği üzere; orta vadede ekonomik kalkınmanın sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için vergi reformu, özelleştirme, tarımsal destekleme politikaları ve kamu kesiminde istihdamın rasyonelasyonu konularında köklü değişikliklerin yapılması hedef alınmaktadır. Bu çerçevede içinde, ücretliler dışında gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden 1994 yılında beyan ettikleri matrahlar üzerinden ek bir vergi alınması, net aktif veya eşdeğer matrah üzerinden

bir defaya mahsus vergi alınması, yine bir defaya mahsus olmak üzere tek konutu olanlar dışındaki mükelleflerden ek gayrimenkul, motorlu kara, deniz ve hava taşıtlarından belirli bir kasko sigorta değerinin üzerinde olanlardan da ek taşıt vergisi alınması kararlaştırılmıştır. Emlâk vergileri ve çevre temizlik vergileri de belediye gelirlerinde 1994 yılında önemli artışlara yol açacaktır. Ayrıca, belediyelerin kamu kuruluşlarına olan vergi, sosyal güvenlik primi ve benzeri borçlarının tahsilatını hızlandırıcı düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

Diğer yandan, özelleştirme çalışmaları plânın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Özelleştirmedeki tıkanıklığın esas sebebinin yasal ve kurumsal eksiklikler olduğu ve bu eksikliklerin giderileceği belirtilmektedir. Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından hazırlıkları tamamlanmış olan Et - Balık Kurumu ile Yem Sanayi'nin özelleştirilme işlemleri kısa sürede sonuçlandırılacaktır.

1994 yılı sonuna kadar Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, THY, Turban, Havaş, Deniz Nakliyat ve Ditaş kısmen ya da tamamen özelleştirilecektir. PTT'nin cep telefonu, kablolu TV hizmetleri ile ilgili lisansları satılacak, Sümerbank ve Etibank özelleştirilecek, Emlâkbank halka açılacaktır. İlk aşamada özelleştirilmelerine imkân bulunmayan Sümer Holding'in, Petkim'in, Turban'ın, Testaş'ın bazı kuruluşlarının, Haliç, Camialtı ve Alaybey Tersaneleri ile Et - Balık Kurumu'nun bazı kombina ve işletmelerinin faaliyetlerinin durdurulması kararlaştırılmıştır. Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Ka-

rabük Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Taş Kömürü Kurumu'nun bazı ocakları yıl sonuna kadar özelleştirilemezse kapatılmaları, Devlet Malzeme Ofisi'nin yıl sonuna kadar tasfiyesi, Tekel'e ait Ankara ve Bomonti Bira Fabrikalarının ve Cibali Sigara Fabrikası'nın yıl sonuna kadar kapatılması söz konusudur. Bu çerçevede kararlardan istihdam yönünden oldukça etkilenen Zonguldak bölgesinde istihdamı geliştirici altyapı projelerine ve organize sanayi bölgelerine ağırlık verileceği, Filyos'ta serbest bölge, Karabük'te üniversite kurulacağı, mesleki beceri kazandıran kursların önem kazanacağı ifade edilmektedir.

Faaliyetlerine devam edecek olan KİT'lerin ise özel sektör kuruluşları gibi hacze, iflasa ve tasfiyeye açık olmaları için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır.

Öte yandan, toplumumuzun % 75'den fazlasını ilgilendiren sosyal güvenlik konusunda ise, özel sağlık ve özel emeklilik sigortalarının teşviki, sosyal güvenlik kuruluşlarının bütçeye olan yükünü hafifletmek için, tazminatların emekli keseneği matrahına dahil edilmesi yoluyla Emekli Sandığı gelirlerinin artırılması, SSK'ya tabi sigortalılar için emekliliğe hak kazandıran prim ödeme gün sayısının belirli bir geçiş süresi ile kadınlar için 7200, erkekler için 9000 güne çıkarılması, emeklilik için asgari yaş sınırı getirilmesi, SSK emeklilerine ödenen sosyal yardım zammını karşılayacak şekilde prime esas ücretin yükseltilmesiyle prim gelirlerinin artırılması, maaş ödemeleri için yeni bir katsayı sistemine geçilmesi üzerinde durulmaktadır.

Emekli Sandığı ve SSK'nın gayrimenkullerinin daha iyi değerlendirilmesine çalışılacaktır. SSK'nın birikmiş prim alacaklarının tahsili hızlandırılacak, özellikle belediyelerin prim borçları İller Bankası'nca dağıtılan genel bütçe paylarından kesilecektir.

Plânda tarımsal destekleme konusunda, hedef kitleye doğrudan ödeme yapma ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat dışı desteğe ağırlık verileceği vurgulanmaktadır. Destekleme alım fiyatları belirlenirken dünya fiyatlarındaki gelişmelerin yanısıra yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmeler de dikkate alınacaktır. Dağıtımı devlet tarafından yapılan girdilerin fiyatları piyasa şartlarına göre belirlenecektir. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılacak, arz fazlası ürünlerde ekim alanları sınırlandırılarak üretim azaltıcı tedbirler alınacaktır. Destekleme alımlarının finansmanında Merkez Bankası tarafından finansmana izin verilmeyecektir.

Kamu kesiminde istihdamın rasyonalizasyonu kapsamında ise, istihdamın sayı, nitelik, verimlilik ve ücret yönünden sağlıklı bir yapıya kavuşturulması üzerinde durulmakta, fazla personelin azaltılması yönünde Emekli Sandığı'na tabi olarak çalışan kadınların 15, erkeklerin 20 yılını doldurmaları ve kalan süre için prim ve katkılarını ödemeleri şartıyla emekli olmaları imkânı tanınacaktır. Yurtdışı memur kadrolarında da belirli bir kısıntı (kurumlara göre % 5-20-25'lik) öngörülmektedir.

Plânın son kısmı mahalli idarelerin idari ve mali düzenlemelerine ayrıl-

miştir. Plânla merkezi ve mahalli idareler arasında görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımına ilişkin bir çerçeve yasa çıkartılacaktır. Belediyelerin finansman sorunlarını gidermek ve mali özerkliklerini artırmak amacıyla Belediye Gelirleri Kanunu'nda düzenlemeler yapılacaktır. Personel harcamalarının toplam giderler içindeki payını düşürmek için gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Program bütçe bazında hazırlanacak belediye bütçeleri ve kesin hesapları halka ve basın organlarına açık olacaktır.

Plânın sonuç kısmında ise, son yıllarda ulaşılan refah seviyesinin «borçlanmayla» sağlandığı vurgulanarak; gelecek nesilleri ipotek altına sokan bu uygulamanın sürdürülmesinin mümkün olmadığı belirtilmekte ve «tasarruflarımızın» artmasıyla daha mutlu bir geleceğe, 2000'li yıllara hazırlanacağımıza işaret edilmektedir.

IV. Uygulama Sonuçları

5 Nisan kararları kapsamında açıklanan zamlarla birlikte ekonomi ilk plânda bir şoka girmiş, ekonomik birimler kısa zamanda yeni koşullara kendilerini uydurmak zorunda bırakılmışlardır. Esasen, piyasalar 1980 sonrası belirli bir enflasyon oranını (% 50-60'larda seyreden) faaliyetleri için baz alıyorlar, üretici ve tüketici birimler buna göre ekonomik faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Ancak, son yıllarda uygulanan ekonomik ve mali politikalar çerçevesinde kamu kesimi yönünden çeşitli nedenlerle geciktirilmiş olan ve bir anda hızla uygulamaya konulan düzenlemeleri, ekonomik birim-

ler gerekli bir hazırlıkla karşılayamamışlardır.

Söz konusu kararlarla uygulamaya sokulan petrol zamları ilk günlerde etkisini belirgin bir biçimde göstermiş, zamlarla birlikte şehiriçi ve dışı yollar âdeta boşalmış, trafik sorunu bir anda ülke gündeminden çıkıvermiştir. Ekonomik birimlerin yeni koşullara kendilerini uydurma çabalarıyla da yollar eski hareketliliğine kavuşmaya başlamıştır.

Kamu sektörünün petrol fiyatları yanında KİT'lerin mal ve hizmet fiyatlarını yüksek oranlarda artırmasıyla özel sektör de fiyatlarını yükseltme eğilimine girmiştir. Ne var ki, fiyat yükselişleri ile beraber faiz oranlarının da hızla yükseldiği bir ortamda otomotiv, dayanıklı tüketim malları, bilgisayar, inşaat malzemeleri v.b. sektörlerde önemli bir talep daralması ve büyüyen stok sorunu gündeme gelmiştir. Elinde belirli bir birikimi olan kişi ya da kuruluşlar yeni fiyatlarla ihtiyaçlarını giderme yerine birikimlerinin getirisini artırmaya ve ihtiyaçlarını ertelemeye çalışmışlardır. Sonuçta, talep yetersizliği görülen sektörlerde firmalar fiyat indirimi ve cazip satış kampanyalarıyla ekonomik krizin etkilerini hafifletmeye çaba harcamışlardır. Ekonomik krizin maliyeti, örgütlü ve büyük firmaların yer aldığı sektörlerde hükümetin de yardımıyla vergi indirimleri v.b. unsurların devreye sokulmasıyla asgariye indirilmeye çalışılmıştır. Esasen ekonomik krizin en çok etkilediği kesim, Türkiye Ekonomisi'nin bel kemiğini oluşturan orta ve küçük ölçekli işletmelerdir. Aslında, ekonomik krizler ve konjonktürel dalgalanmalar karşı-

sında bu işletmelerin büyük firmalara karşı belirli avantajları bulunmaktadır. Yeni koşullara uyum sağlama yeteneğinin, esnekliğinin bu işletmelerde yüksek olması beklenir. Bununla birlikte, bu esnekliğe sahip olmayan işletmelerde kriz, yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin, son üç ayda 10 bin bakkal ve marketin öz sermaye yetersizliği ve vadeli satışlar nedeniyle iflas ettiği ifade edilmektedir (3).

Ekonomik kriz, uzun süredir ilk defa sanayicilerle bankacıları da yüksek faiz ödemeleri nedeniyle karşı karşıya getirmiştir.

Krizin ortaya çıkardığı sorunlardan biri de, işsizliktir (4). Krizle birlikte özellikle özel sektörde ve nispeten kamu teşebbüslerinde işsiz kalma korkusu, çalışanların en büyük korkusu haline gelmiştir. Bu koşullarda, çalışanlar, ücret uyuşmazlıklarında yüksek ücretler talep edip anlaşmanın akabinde işvereni işçi çıkarmaya zorlamak yerine işletmenin kaldırabileceği ücretler üzerinde durarak işverenle birlikte krizin etkilerini hafifletmeyi tercih etmişlerdir. İşçi-ışveren ilişkileri yönünden gelinen bu uzlaşma noktası önemlidir. Krizin belki de çalışma hayatına getirdiği olumlu gelişmelerden biridir.

Sayın Başbakan ve ilgili bürokratlar tarafından açıklandığına göre 5 Nisan kararları çerçevesinde uygulamaya konulan düzenlemeler ilk üç ayda beklenenin üzerinde olumlu sonuçlar vermiştir. Söz konusu kararlara bir ke-re uluslararası kuruluşlar destek vermiş, 1990 yılındaki son borç bakiyesinin ödenmesinden sonra IMF ile yeni-

den ilişki içine girilmiş ve stand-by anlaşması yapılmıştır. Ülkemiz bu anlaşmayla IMF'den toplam 713 milyon dolar kredi alabilecektir. Ülkemiz için asıl önemli olan, bu anlaşmayla birlikte uluslararası mali piyasalardan daha iyi koşullarda ve rahat bir biçimde dış kredi bulabilmektir.

Bilindiği gibi, 5 Nisan öncesi dönemde dış kredi ve risk değerlendirmesi yapan uluslararası kuruluşlarca ülkemizin dış kredi notu sürekli düşürülmüştü. Buna paralel olarak, dış kredi kullanımının maliyeti de artmaktaydı. Örneğin, 1994 başında Japonya'da satılan Samurai tahvilleri için % 5.25 faiz ödeme yükümlülüğü altına girmiştik. Aynı tarihte benzer tahviller Tokyo piyasasında % 3.5 faizle satılmaktaydı. Ülkemizin döviz gelirlerinin ise çok büyük bir bölümü dolar ve mark cinsindedir. Dolar ya da mark yerine yen ile borçlanmaktan doğan faiz kazancımız yılda yüzbin doların altındadır. Buna karşılık yenin dolar karşısındaki paritesinde ortaya çıkacak 10 puanlık pozitif bir değişme dış borç stokumuzda 1.2 milyar dolarlık bir artış yaratacaktır (5). Nitekim, yenin dolar karşısında değer kazanması

(3) 17.7.1994 tarihli Sabah Gazetesi, s.11.

(4) Sayın Başbakana göre Ocak - Haziran 1994 döneminde 625 bin kişi işini kaybetmiş, 573 bin kişi de işe girmiş ve bu dönemde gerçek işsiz sayısı 52 bin kişi olmuştur. Bkz.: 13 Temmuz 1994 tarihli Sabah Gazetesi, s. 12. İşçi çıkarımının en yoğun olduğu sektörler, inşaat, ticaret, dokuma-tekstil ve metal sektörleridir.

(5) Arslan SONAT; «Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge» X. Türkiye Maliye Sempozyumu'na sunulan tebliğ, 14 - 18 Mayıs 1994, Antalya, ss. 7 - 10.

eğilimiyle birlikte yeni cinsinden borçlarımız hızla artmaya başlamıştır.

Hazine'nin halktan % 200'lere ulaşan faizlerle borçlanma uygulamaları ve plânın başarısını artıracak yeni dış kredilerle ilgili olumlu gelişmelerle birlikte ABD Doları ve Alman Markı'nın TL karşısında yükselen değerleri düşmeye ve istikrar kazanmaya başlamıştır. Döviz rezervleri altın dahil 5.7 milyar dolara yükselmiştir. Dolar/TL paritesinin de yıl sonu itibarıyla 38 bin TL olması hedef alınmaktadır.

Diğer yandan, paranın kontrolünde Merkez Bankası'nın etkinliği artırılmıştır. Merkez Bankası'nın Hazine'ye verdiği avans miktarı 121 trilyon TL'den Haziran ayı itibarıyla 93 trilyon TL'ye gerilemiştir. Merkez Bankası Kanunu'nun 50. maddesinde yapılan değişikliğin 25 Nisan 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle Merkez Bankası'nın Hazine'ye açacağı kısa vadeli avansın % 12'ye, 1996 yılı için % 10'a, 1997 ve izleyen yıllar için de % 3'e düşürülmesi olumlu bir gelişmedir. Mali piyasalardaki kararsızlık giderilmeye çalışılarak bankalardaki mevduat devlet güvencesi altına alınmıştır. Merkez Bankası verilerine göre bankalardaki tasarruf mevduatının 5 Nisan'da devlet güvencesi altına alınmasıyla bankalardaki toplam mevduatta 115 trilyon 219 milyar TL'lik bir artış gerçekleşmiş ve bankalardaki Türk Lirası mevduatı ilk defa 400 trilyon TL'nin üzerine çıkmıştır (6). Bankalararası piyasada gecelik faiz oranı % 700'lerden % 30'lara inmiştir.

döneminde 9 trilyon TL olarak hedeflenen konsolide bütçe açığı yerine 10.1 trilyon TL bütçe fazlası ortaya çıkmıştır. Bütçede gelirlere ilişkin hedef aşılmış, harcamalar ise öngörülen sınıır altında kalmıştır. Konsolide bütçe açığı mali yıl başında 193 trilyon TL olarak öngörülmüşken bu açığın bütçe döneminin tümü itibarıyla 103 trilyon TL'ye çekilmesine çalışılacaktır. Söz konusu bütçe açığı hedefi özelleştirme gelirlerinden 26 trilyon TL'nin bütçeye aktarılacağı hesabına göre belirlenmiştir. Özelleştirmeden beklenenin altında bir gelir temini, bütçe ile ilgili tedbirlerin gevşetilmenden uygulanmasını gerektirecektir.

Bütçe gelirlerinin artışında, 13 Nisan 1994'de TBMM Başkanlığı'na sunulan ve kısa sürede kanunlaşan Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayrimenkul (belediyelerle ilgili) ve Taahhüt Vergileri gibi vergilerin de önemli etkisi olmuştur. Başlangıçta 70 trilyon TL beklenen bu vergilerden 100 trilyon TL'lik bir gelir sağlanacağı ifade edilmektedir. Bu vergilerin arkasından Mayıs ayında ikinci bir vergi tasarısı daha mecliste görüşülmüş ve onaylanmıştır. Herkese bir vergi namarası verilmesini, vergi denetimini ve cezaları etkinleştirmeyi, kayıt dışı ekonomiyi daraltmayı hedef alan hükümleri bulunan yeni kanunun vergi gelirlerinin önümüzdeki yıllarda hızlı artışına yol açacağı muhakkaktır. Yeni kanun mükellefle birlikte serbest muhasebeci-mali müşaviri de sorumlu tutarak ve bu kesime beyannameleri tasdik yetkisi vermeyi öngörerek ger-

çekten önemli yenilikler getirmektedir. Böylece vergi daireleri kendilerine doğruluğu araştırılmış olarak gelecek beyannameler nedeniyle zaman kazanacaklar ve daha fonksiyonel hale gelebileceklerdir. Bu arada Maliye Bakanlığı'nın belirli bir miktarın üzerinde ödenmemiş vergi borcu bulunan mükellefleri teşhir etmesi, piyasada ve kamuoyunda bu mükelleflere karşı güvensizlik doğmasına yol açmış, mükelleflerin ticari ilişkilerini de olumsuz olarak etkilemiştir (7).

Bir başka gelişme de, 7 Mayıs 1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 4.5.1994 tarih ve 3986 sayılı Kanunla belediyelerin ve il özel idarelerinin 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usûlü Hakkında Kanun hükümlerine göre takip edilen borçlarının (vergi, sosyal güvenlik primi v.b.) Maliye Bakanlığı'nın talebi üzerine İller Bankası'nca bu kuruluşlara dağıtılan bütçe paylarından kesilmesi imkânının getirilmesidir.

Öte yandan, özelleştirme çalışmaları plânın başarılı olamayan bir yönüdür. Özelleştirme ile ilgili düzenlemeler yapmaya yetki veren yasanın iptali talebi Anayasa Mahkemesi'nce uygun görülmüştür. Söz konusu yetki yasasına göre kurulmuş olan Özelleştirme İdaresi, yetki yasasının iptalinden önce, üç aylık dönem yönünden teknik ve hazırlık çalışmalarını tamamlamıştır. Et-Balık, SEK, Sümerbank, Petlas ile Turban'ın ve Sümer Holding'in bazı tesislerinin özelleştirilmesine yönelik gerekli hazırlıklar yapılmış, ihaleler değerlendirilmiş, nihai karar için Özelleştirme Yüksek Kurulu'na sunulmuştur.

Devletin sahibi olduğu lojmanların satışına imkân veren yasa da Cumhurbaşkanı'nca yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne geri gönderilmiştir.

İlk üç aylık dönemde henüz sosyal güvenlik kuruluşları reformu, KİT'ler, tarımsal destekleme politikaları, kamu kesiminde istihdamın rasyonelasyonu, mahalli idarelerin idari ve mali düzenlemeleri konularında plânda öngörülen düzenlemeler gerçekleştirilememiş olmakla beraber bu konularda teknik çalışmalar sürdürülmektedir.

İlk üç aylık dönemde enflasyonla ilgili gelişmeler de şöyledir: Enflasyon yapılan zamların etkisiyle Nisan ayında bir önceki aya göre çok yüksek çıkmıştır. Nisan ayında bir önceki aya göre tüketici fiyatları indeksi % 27.4 artmıştır. Fakat, Mayıs ve Haziran aylarında enflasyon gerilemeye başlamış, tüketici fiyatları indisinde Mayıs ayında % 10, Haziran ayında ise % 0.9'luk bir artış gerçekleşmiştir. Nisan-Haziran 1994 dönemi itibariyle % 47.6 olarak tahmin edilen enflasyon oranı % 100'ü aşan kur ayarlamalarına rağmen % 47.5 olarak gerçekleşmiştir. Yıl sonuna kadar altı aylık toplam enflasyonun % 20'lerde kalması hedeflenmektedir.

5 Nisan kararlarının uygulamaya konulmasıyla beraber dış ticaret açıkları da azalmaya başlamıştır. TL'nin yüksek oranlı devalüasyonu ile ihracat için uygun bir ortam doğmuştur. İhracata yönelik Eximbank kredileri 1 milyar dolardan 2 milyar dolara çıka-

ılmaktadır. Devalüasyonla birlikte ithalat pahalı hale gelmiş, ithalatta nispi bir gerileme ortaya çıkmıştır. 1993 yılında 6.4 milyar dolar olan cari işlemler açığının 1 milyar dolara indirilmesi söz konusudur.

Sayın Başbakan'a göre kısa ve orta vadeli bir programla desteklenen 5 Nisan kararları ile sonuca 1995'de etap etap varılacak ve 1996 yılında alınan tedbirlerin sonuçları halkın yaşamında iyice hissedilecektir.

V. Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi

5 Nisan kararlarının gerekliliği, ekonomik sorunları teşhisi ve çözüme yönelik yaklaşımları kamuoyunda genel olarak kabul görmüştür. 27 Mart 1994 mahalli idareler seçimlerinin geride kalmış olması da bu kararlar için uygun bir ortam oluşturmuştur. Ekonomik Önlemler Uygulama Plânı; fiyatlar, döviz kuru, faiz oranları, ücretler gibi temel makro ekonomik dengeleri yeniden kurmaya, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeten sürdürülebilir bir temele dayandırmaya yöneliktir. Hükümet plânda öngörülen hedeflere aynı anda yönelmeye, gerekli yasal çalışmaları hızlandırmaya çaba harcamıştır. Özellikle konsolide bütçe harcamalarına ilişkin tedbirler hızla uygulamaya koyulmuş, harcamalarda önemli bir tasarruf sağlanmıştır. Tedbirlerle zorunlu harcamalar dışındaki harcamalar iyice kısılmış ve bütçe dengeleri fazla verir hale getirilmiştir.

Ancak, Türkiye gibi süratli bir değişimin yaşandığı, nüfusun ve iç göçün hızla arttığı, kamusal mal ve hizmetlerin genişletilmesi, yaygınlaştırılmasına olan taleplerin yoğunluk kazandığı, enflasyonun hüküm sürdüğü bir ülkede kamu hizmetlerinin yavaşlatılmasının gelecek yıllara taşıyacağı önemli maliyetler olacaktır. Altyapı harcamaları ile refah harcamalarının yeterli düzeyde yapılamaması, özel sektörün performansını da olumsuz yönde etkilemektedir (8). Harcamalardaki artışlar bu harcamalardan faydalananlar yönünden gelir artışı, gelirden tüketim ve tasarruf artışı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla harcamaların frenlenmesi, ekonomide çarpan mekanizmasının işleyişini de zayıflatmaktadır.

Plânda öngörülen tedbirlerden özelleştirme, KİT'ler, sosyal güvenlik kuruluşları, tarımsal destekleme politikaları, kamu kesiminde istihdamın rasyonelasyonu ve mahalli idarelerle ilgili konularda belirli bir mesafe alınmamıştır. Plânda, «yapısal düzenlemeler» başlığı altında yer alan söz konusu konulardan yalnızca A başlığında yer alan «Toplumsal Mali Dayanışma ve Yeni Vergiler» konusunda gerekli düzenlemeler yapılarak uygulamaya konulmuş ve bu düzenlemelerin öngördüğü gelir hedefleri aşılmıştır. Bununla beraber kararların, petrolün, KİT ürünlerinin fiyatlarının ve faizlerin yükselmesiyle üretim maliyetlerini artırdığı ve talep daralmasıyla beraber

(8) Orhan ŞENER; «Kamu Harcamaları Reformu», Maliye Yazıları Dergisi, Sayı 42, (Ocak - Mart 1994), s. 12.

ekonomiyi durgunluğa (9) ittiği bir ortamda getirilen vergilerin ekonominin tümü üzerinde – kamu finansman dengelerine olumlu katkılarına karşın – neden olduğu maliyetler ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri tartışılabilir. Nitekim, Devlet Plânlama Teşkilatı (DPT) tarafından revize edilen 1994 yılına ilişkin makro büyüklüklere bakıldığında, ortalama enflasyon oranının başlangıçta % 54.6 öngörülmesine karşın % 111.4, % 4.5 olarak öngörülmüş olan büyüme hedefinin de negatif bazda % 1.6 olması söz konusudur. Oysa, 1994'ün ilk üç ayında (Ocak – Mart dönemi) Türkiye Ekonomisi % 3.5 büyümüşü. DPT, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranını da % 14.2 olarak yeniden hesaplamıştır. IMF yetkilileri ise bu oranın % 9'a çekilmesi gereğini vurgulamaktadırlar.

Diğer yandan, yeni vergilerin mükellefleri biraz daha kayıt dışına sürüklemesi söz konusudur. Esasen, Türkiye'de üretim yapısının küçük üreticilik (esnaf + çiftçi) olması, kayıt dışı ekonomiyi önlemeyi ve vergi denetimini imkânsız kılmakta (10), vergi yükünün ağırlaştırılması bu yapıyı daha da güçlendirmektedir. Bu çerçevede ücretlilere uygulanan aylık vergi iadesinin yıllık hale dönüştürülmesi, nakit ödeme yerine vergiden mahsup sisteminin getirilmesi ilk plânda belge düzenini olumsuz olarak etkileyebilecektir.

İşaret etmeye çalıştığımız sorunlara karşın hükümet, ekonomideki durgunluğu, yap – işlet – devret modeliyle İstanbul – Ankara Hızlı Tren Projesi, Çanakkale Boğazı Köprüsü, İstanbul Boğazı Tüp Geçidi, Yumurtalık Ter-

mik Santrali, İstanbul Yeşilköy'de kurulacak Dünya Ticaret Merkezi, doğal gaz santralleri ve nükleer santral gibi bazı mega projelerle canlılığa çevirmek istemektedir. Bu kapsamda 11 mega proje için 21 milyar dolarlık yatırım gerekmektedir. Dış finansmana ihtiyaç gösteren bu mega projelere başlanabilmesi, 5 Nisan kararlarının önümüzdeki aylarda ortaya koyacağı sonuçlara da bağlı görünmektedir.

TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin istikrarı, dış kredi akışındaki, ihracattaki, turizm gelirlerindeki ve diğer döviz kazandırıcı faaliyetlerdeki gelişmelerle yakından ilişkilidir. TL'nin devalüasyonu ihracat ürünlerimizi dış piyasalar yönünden avantajlı hale getirmiştir. Ancak, ihracat kredileri henüz tam anlamıyla devreye sokulamamıştır. Buna ilâve olarak, dış ticari ilişkilerimizin yoğun olduğu Batı ülkelerinin gümrük engelleri v.b. güçlükler dikkate alındığında, ihracatı artırma konusundaki imkânlarımızın – mevcut koşullarda – çok fazla olmadığı söylenebilir. Turistik bölgelerimizdeki münferit terör olayları bazı spekülasyonlara yol açarak turizm gelirlerimizi olumsuz etkiler görünmekle beraber turistler yönünden ülkemizin

(9) Ekonomik durgunluğa işaret eden göstergelerden biri de, ekonomide kapasite kullanım oranıdır. Örneğin, özel sektörde geçen yıl % 85 olan ortalama kapasite kullanım oranı Haziran 1994 sonunda % 65'e gerilemiştir. Bu oranın % 50'ye kadar düşeceği de tahmin edilmektedir. Bkz.: Eslender KORKMAZ, «94 Enflasyon Hedefi Gerçekleşir mi?», İstanbul Ticaret Gazetesi, 8.7.1994, s. 2.

(10) Güneri AKALIN; «Türkiye'de Mali Buharan ve Mali Sistemin Reformu», Vergi Dünyası Dergisi, (Kasım 1993), Sayı 147, s. 17.

ucuzluğu önemlidir. Yabancı turist geliminde Nisan ve Mayıs aylarındaki azalmaya karşın Haziran ve Temmuz aylarında bir canlanma ortaya çıkmış bulunmaktadır.

5 Nisan kararlarının uygulamaya konulmasıyla kendilerini yepyeni ekonomik koşullar içinde bulunan ekonomik birimler geleceğe yönelik plânlarını değiştirmişlerdir. Kararlar başlangıçta belirsizlikleri artırmıştır. Oysa bir ekonomide kamu kesiminin temel fonksiyonu, istikrarı sağlamak, belirsizlikleri asgariye indirmeye çalışmaktır. Esasen kalkınma plân ve programları, bütçe, para programları v.b. bu amaca hizmet etmektedir. Özel sektör ekonomisinin iyi işleminde en önemli etken istikrarlılıktır. Günümüzde başta ABD olmak üzere Batı ülkelerinde ekonomistlerin geliştirdikleri ve tartıştıkları temel makro ve mikro ekonomik politika önerilerinin büyük çoğunluğu özel sektör ekonomisinin istikrarlılığının nasıl sağlanacağı üzerindedir (11).

Gelişmiş ülkelerde kamu kesiminin yapmayı düşündüğü düzenlemeler genelde önce kamuoyunda, ilgili çevrelerde tartışmaya açılmakta, tartışma sonuçlarına göre hükümetler düzenlemelere son şeklini vermekte ve bu düzenlemeler uygulamaya girinceye kadar ekonomik birimlere uygun

bir süre tanınmaktadır. Halbuki ülkemizde çeşitli hükümetlerin ekonomik politikaları «piyasa ekonomisi tercihinin» benimsenmesine karşın çok farklı olabilmekte ve ekonomik politikalarındaki yanlışlıkların ve gerekli düzenlemelerdeki gecikmelerin faturasını bütün bir ekonomi bir anda ödemek zorunda kalabilmektedir. Bu durum, 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile birlikte yol almaya çalıştığımız gerçek piyasa ekonomisi için ciddi bir zaaf olarak kabul edilmelidir.

5 Nisan kararlarının amaçlarından biri, enflasyonu hızla düşürmek olarak ortaya konulmuştur. Oysa, kararlar % 50-60 seviyelerinde kronikleşmiş enflasyonu birden üç haneli rakamlara çıkarmıştır. İstikrar kazanmış bir enflasyon seviyesi, istikrarsızlığa itilmiştir. Ülkemizde yukarıda belirtilen oranlar civarında süregelen bir enflasyon vardı ve ekonomik birimler bu enflasyona kendilerini ayarlamışlardı. Yani bir enflasyon sorunu yoktu. Sorun temelde finans kesiminden kaynaklanmaktaydı (12). 5 Nisan kararlarıyla birlikte enflasyon Nisan ayında yüksek çıkmakla beraber Mayıs ve Haziran aylarında hızlı bir inişe geçmiştir. Bu sonucun elde edilmesinde, gelirlerin düşürülmesinin, ek vergiler alınmasının, ağırlaşan işsizlik sorununun ve ekonomideki durgunluğun etkili olduğu söylenebilir.

5 Nisan tarihli Ekonomik Önlemler Uygulama Plânı'nın başarısı, hal-

◆ Dehanın ilk ve son şartı gerçeği svmektir.

Goethe

◆ Zorluk seni zorlayıncaya kadar, sen zorluğu zorla.

Amerikan Atasözü

(11) İlker PARASIZ; «Yüksek Faiz Oranları, Tam Dışlama Etkisi ve Depresyon - Hiperenflasyon Açmazı», İşveren Dergisi, Cilt XXXII, Sayı 9, (Haziran 1994), s. 11.

(12) PARASIZ; a.g.m., s. 12.

kın bu plânın gerekliliğine ve başarısına olan inancına bütünüyle bağlıdır. Halk genelde plâna destek vermiş, fedakârlıkları göğüslemeye çalışmıştır. Yeni getirilen vergilerle ilgili tahsilat rakamları ve gelir hedeflerinin önemli ölçüde aşılması bunun bir göstergesidir. Bununla beraber, katlanılan fedakârlıkların önümüzdeki yıllarda telâfisi önemlidir. Halkımız 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri'nden bu yana yaşadığı tecrübelerle, ekonomik istikrarı sağlayıcı tedbirlerin anlamını ve önemini sezebilecek bir iktisadi kültür düzeyine ulaşmıştır (13).

Sonuç olarak denilebilir ki, 5 Nisan kararları Türkiye Ekonomisi'nin tanıdığı ne ilk istikrar programıdır ne de sonuncusu olacaktır. Ancak, geçmiş tecrübelerden faydalanarak ekonomiyi mümkün olduğu kadar bu tür programları uygulama zorunda bırakmamak ya da programların toplumun çeşitli kesimlerine yükleyeceği yükleri giderek azaltmak, ekonomik birimlerin hükümetlerden en tabii ve haklı beklentisi durumundadır.

(13) Şahabettin Yiğitbaşı; «Türkiye Ekonomisinde İstikrar ve Büyüme Çelişkisi», Konya Ticaret Odası Dergisi, (Mart 1988), s. 39.

KAYNAKÇA

AKALIN, GÜNERİ; «Türkiye'de Mali Buharı ve Mali Sistemin Reformu», Vergi Dünyası Dergisi, (Kasım 1993), Sayı 147.

JULIEN, Claude; «Dette de L'Occident et dette du Tiers Monde», Revue Française de Finances Publiques, No. 12, 1985.

KORKMAZ, Esfender; «94 Enflasyon He-

defi Gerçekleşir mi?», İstanbul Ticaret Gazetesi, 8.7.1994.

PARASIZ, İlker; «Yüksek Faiz Oranları, Tam Dışlama Etkisi ve Depresyon - Hiperenflasyon Açmazı», İşveren Dergisi, Cilt XXXII, Sayı 9, (Haziran 1994).

SONAT, Arslan; «Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge», X. Türkiye Maliye Sempozyumu'na Sunulmuş Tebliğ, 14 - 18 Mayıs 1994, Antalya.

ŞENER, Orhan; «Kamu Harcamaları Reformu», Maliye Yazıları Dergisi, Sayı 42, (Ocak - Mart 1994).

YİĞİTBAŞI, Şahabettin; «Türkiye Ekonomisinde İstikrar ve Büyüme Çelişkisi», Konya Ticaret Odası Dergisi, (Mart 1988).

13.7.1994 tarihli Sabah Gazetesi.

15.7.1994 tarihli Sabah Gazetesi.

17.7.1994 tarihli Sabah Gazetesi.

E S Yayınları Sunar:

Prof. Dr. Ünal TEKİNALP

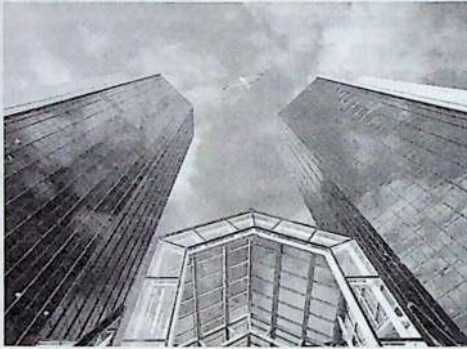
SERMAYE PİYASASI HUKUKUNUN ESASLARI

xxviii + 185 sayfa (büyük boy)
50.000.-TL (KDV dahil)

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Binbirdirek Mah., Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

Akbank, 21. yüzyıla hazır!

Türk bankacılık sektörünü 21. yüzyıla taşıyan Akbank, "dünyanın 500 büyük bankası" arasındaki yerini her yıl korumaktadır.

Akbank, yurtiçinde 500 şubesi, yurtdışında 9 temsilciliğiyle tam bankacılık hizmeti verir... Londra'da tamamı Türk sermayesiyle gerçekleştirilen ilk Türk bankası olan **Sabancı Bank plc** Akbank tarafından kurulmuştur. Fransa'nın en büyük bankası

Banque Nationale de Paris ve Almanya'nın ikinci büyük bankası **Dresdner Bank A.G.** ile ortak olarak ülkemizde **BNP Ak-Dresdner Bank**'ın kurulmasını yine Akbank sağlamıştır... Türk bankacılığını dünyaya kanıtlayan banka, Akbank olmuştur.

Akbank, Türk ekonomisine yön vermeye devam etmekte, Türkiye'ye en iyiyi sunmaktadır...

AKBANK
Güveninizin Eseri

Görüşler

Doç. Dr. SUAT OKTAR

Rusya'da Bankacılık Reformu

RUSYA'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik yapıda başlattığı radikal değişim bankacılık sektörünü de büyük ölçüde etkilemiş bulunmaktadır. Finansal reformlar çerçevesinde gerçekleştirilen ve giderek boyutları genişleyen bankacılık reformu, piyasa ekonomisine geçişin bir aracı olarak kabul edilmektedir. Ekonominin her sektöründe olduğu gibi, bu alanda da geçmiş dönemle olan tüm bağlar kopartılırken, klasik bankacılık anlayışı da hızla terk edilmektedir.

Şimdi ülke genelinde tasarrufları mobilize edecek ve krediyi etkin biçimde dağıtacak modern bir bankacılık sektörünün yaratılması başlıca hedefi oluşturmaktadır. Ancak, bankacılık sistemi, hâlâ eski rejimden kalan mirasın olumsuz izlerini taşımaktadır. Mevcut bankalar daha çok, merkez bankası kredilerinin kamu girişimlerine tahsisini sağlama aracı olarak kullanılmak-

tadır. Bugün bankaların büyük bir çoğunluğuna devlet sanayii sahiptir. Bu nedenle, ticari bankaların yöneticileri yerel girişimlere imkân ve kolaylık sağlamaları yönünde yoğun baskı altındadır. Ancak, son zamanlarda yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerle, sektörün altyapısının oluşturulmasına ve çağdaş bankacılık anlayışının hâkim kılınmasına çalışılmaktadır. Şubat 1994'de yapılan yasal düzenleme sonucunda yeni kurulacak bankalar için gerekli minimum sermaye miktarı 100 milyon rubleden 2 milyar rubleye çıkartılırken, mevcut bankalara sermayelerini 1995 Ocak ayına kadar artırmaları çağrısı yapılmıştır (1) [*]. Ancak, halen ülkede mevcut bankaların yaklaşık yüzde 80'i belirlenen limitin altındadır. Bu durum, bankalar arasında evlilik ve birleşme sürecini kaçınılmaz olarak hızlandıracaktır.

[*] Dipnotları yazının sonunda yer almaktadır.

● Ticari Bankaların Doğuşu

Reformlara öncelikle, klasik merkez bankası fonksiyonlarını yerine getiren Gosbank'dan başlanmıştır (2). 1989 yılında yürürlüğe giren merkez bankası yasası ile Gosbank, Rusya Merkez Bankası (CBR)'na dönüştürülmüş ve tüm yetkileri yeni kurulan bankaya devredilmiştir. Yine yeni yasa çerçevesinde, Gosbank'ın yeni kurulan cumhuriyetlerde bulunan merkez şubeleri merkez bankası kimliğini kazanırken, Gosbank'a ait diğer şubeler de ticari bankalara bağlanmıştır (3). Halen ruble ihracı ve ruble değişim oranlarının belirlenmesi bu bankanın kontrolündedir. Yine ruble rezerv talebi ve kredi limitleri de merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Bunun yanında merkez bankası gerek doğrudan gerekse ticari bankalar aracılığıyla sanayie kredi sağlamak göreviyle de yükümlüdür.

Ticari bankalara açılan merkez bankası kredilerinin büyük bir bölümü özellikle tüketim malları üreten spesifik sektörlerle kaydırılmakta; bu krediler de oldukça sübvansiyonlu faiz oranları üzerinden kullanılmaktadır. 1991 yılı itibariyle Rusya Merkez Bankası tarafından sağlanan kredilerin miktarı bir önceki yıla göre yüzde 75 oranında artış gösterirken, 1992'de bu artış daha büyük bir oranda gerçekleşmiştir (4). Ticari bankaların finansman güçlerinin henüz yeterli bir düzeyde bulunmaması nedeniyle Merkez Bankası halen ülkenin en büyük kreditorü durumundadır. Merkez Bankası kredilerinin süresi genellikle bir yıldır (5).

Daha ağustos 1989 yılında perakende bankacılık faaliyetlerinin büyük bir bölümü Gosbank'dan kopartılmış ve ticari temeller üzerinde faaliyet göstermesi beklenen yarı kamusal beş ihtisas bankası kurulmuştur. Bu yeni bankalar; ülke genelinde 44 bin şubeye sahip mevduat bankacılığı yapan Sberbank, Dış Ticaret Bankası (Vneshtorgbank), İmar ve Sanayi Bankası (Promstroibank), Ziraat Bankası (Agroprombank) ve Sosyal Hizmetler Bankası (Zhilsotbank)'dir. 1991 yılına kadar bu beş banka sovyet bankacılığının hemen hemen tamamını temsil etmiştir. Bu tarihten itibaren ticari bankaların kurulmasıyla birlikte sektör hem nicelik hem de nitelik yönünden hızla büyüme göstermektedir. Böylece geçmişte devlet güdümünde sürdürülen geleneksel mono-bankacılık yerini hızla modern bankacılığa bırakmaktadır. 1991 yılı itibariyle Rusya'da iki bin şubeye sahip 1200 ticari banka mevcut iken, bugün bu sayı 4000'i aşmaktadır. Bununla birlikte, kuruluş sermayesi 100 milyon ruble ya da daha fazla olan banka sayısı ancak 20 kadardır. Bu yirmi banka da ülkede toplam banka varlıklarının hemen hemen yüzde 50'sini oluşturmaktadır (6).

● Sektörün Temel Sorunları

1993 yılında başta kârlılık olmak üzere birçok yönden yüksek performans geliştiren Rus bankacılığı, şimdi hızla modern bankacılık tekniklerini öğrenmeye çalışmaktadır. Bu amaçla, Merkez Bankası, sektörde Batı tipi muhasebe tekniklerini geliştirmek üzere

bir komite oluştururken, tüm bankaları bu teknikleri uygulamaya zorlamaktadır. Ancak, sektörde deneyimli personel eksikliği ve ondan da önemlisi teknoloji yetersizliği büyük ölçüde kendisini hissettirmektedir. Bankaların kapitalizasyon düzeyinin hızla yükselmesi, kamuoyunda sektöre olan güveni artırmaktadır. Bununla birlikte, özellikle temel maddelerin ihracatından sağlanan döviz rezervlerinin büyüklüğüne karşın, yaşanan yüksek enflasyon koşullarında bu güvenin uzun süreli olamayacağından kuşku duyulmaktadır. Öte yandan, son birkaç yıl içinde banka sayısının hızla artmış olması sektörün gelişmesinin önünü tıkamaktadır. Bankaların konsolidasyon ve evlilik yoluyla sayılarının azalmasının ve güçlenmesinin sözkonusu soruna uzun dönemde çözüm sağlayacağı kabul edilmektedir.

Öte yandan, Rus Bankalarının, müşterilerinin kredibilitelerinin değerlendirilmesinde yeterli deneyimden uzak olmaları da ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Müşterilerin uzun bir piyasa geçmişine sahip bulunmamasından ve dolayısıyla bankaların da müşterilerle kişisel ilişkiler kuramamış olmasından kaynaklanan bu sorun nedeniyle bankalar müşterilerine karşı daha ihtiyatlı davranmakta, buna bağlı olarak müşteri-banka ilişkileri de sınırlı kalmaktadır. Bu bakımdan Rus bankalarının, kredi ratingi yapacak kuruluşlara ihtiyaçları bulunmaktadır.

Sektörle ilgili eleştirilerin büyük bir bölümü Merkez Bankası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Merkez Bankası'nın işlevleri ve müdahale gücü nispi olarak azalmakla birlikte hâlâ hâkim rolünün devam etmesi, sektörün esnekliğini büyük ölçüde azaltmaktadır. Ekonomi hızla liberalize olmasına

Rusya'nın En Büyük Altı Ticari Bankası (1 Temmuz 1993 İtibariyle)

Banka Adı	Varlıklar (Milyar Ruble)	Sermaye (Milyar Ruble)	Kredi (Milyar Ruble)	Gelir (Milyar Ruble)	Şube Sayısı	Personel Sayısı
Vneshtorgbank	20.946,15	338,44	55,74	5.597	10	1.129
Rosselkhozbank	3.984,44	10,02	1.876,32	62.767	1.087	21.582
Moscow International Bank	3.018,82	132,02	67,21	28.858	0	310
Mosbusinessbank	2.054,11	1,8	179,91	46.874	36	3.000
Sberbank	1.926,11	1,0	1.186,76	98.000	40.278	185.500
Inkombank	1.417,75	9,56	217,6	13.563	19	1.200

Not: Sözkonusu altı bankanın merkez şubeleri Moskova'dadır.

Kaynak: Euromoney, (March 1994).

karşın, Merkez Bankası bu değişime ters düşen bir davranışla ticari bankaların aracı kuruluşlar olarak ortaya çıkmalarına engel olduğu için yoğun eleştirilere uğramaktadır. Üstelik, Merkez Bankası'nın ticari bankalar arasında ayırım yaparak bazılarını ucuz kredi sağlaması da, bir başka eleştiri konusudur. Böyle bir uygulamaya dünyanın hiçbir yerinde rastlanamayacağını savunan bankalar, yapının tamamen eşitsiz bir uygulama olduğu görüşündeler.

Yine, sektörde bankalararası tüm ödemelerin Merkez Bankası aracılığıyla gerçekleştirilmesi de, bir ciddi sorun olarak kabul edilmektedir. Merkez Bankası ülkenin her büyük kentinde bir ofise sahip olup, bu kentlerde faaliyet gösteren bankaların Merkez Bankası ile mutlak bir hesabı bulunmaktadır. Ancak, mevcut ödeme sisteminin bürokratik mekanizmalara boğulmuşluktan hâlâ kurtulamamış olması, büyük zaman kayıplarına neden olmaktadır. Nitekim, bir ödeme işleminin Moskova'dan St. Petersburg'a ulaşmasının yaklaşık üç ay alması, sektörde büyük bir sıkıntı yaratmaktadır (7). Bu nedenle bazı ticari bankalar, resmi ödeme sistemindeki tıkanıklığı aşacak, sistemi by-pass yapacak araçlar yaratmanın çabasındadır.

Bu arada bankalar, enflasyonla yaşamayı öğrenmeye ve kendilerini

yüksek fiyat artışlarına ayak uydurmaya çalışmaktadırlar. 1991 yılından bu yana ekonomide fiyatların sürekli ve hızla tırmanması sonucunda yaşanan hiperenflasyon süreci, bankaların müşterilerine uzun vadeli kredi açmalarını engellemektedir. Uygulanan sıkı para politikası sonucunda artış hızı büyük ölçüde yavaşlatılmasına karşın, enflasyon hâlâ çok yüksek düzeydedir. Halen enflasyon oranı yüzde 100'ün üzerinde seyretmektedir (8). Yüksek enflasyon sonucunda ticari sektörün darboğaza girmesiyle birlikte geri dönmeyen kredilerin artmaya başlaması ve ekonomide belirsizliğin hâkim olması, bankaları ancak kısa vadeli kredi vermeye zorlamaktadır. Merkez Bankası'nın sübvansiyonlu kredilerin dışında, uzun vadeli olarak açılan kredilerin toplamı, ortalama banka portföyünün ancak yüzde 5'i kadardır (9). Bu krediler de genellikle sınıai yatırımların finansmanına dönük olarak kullanılmaktadır. Yine, müşteriler hakkındaki enformasyon eksikliği de, uzun dönemli kredi akışını engelleyici bir rol oynamaktadır.

Tasarrufların mobilizasyonu ve risk yöntemiyle ilgili hizmetlerin yetersizliği, diğer Avrupa ülkelerinin olduğu kadar, Rusya'nın da ortak sorunudur. 1992 yılı itibariyle Rusya'da mevduat toplayan banka sayısı sadece bir tanedir. Sberbank adıyla bilinen bu banka ülkenin tüm mevduat toplamının yüzde 90'dan fazlasını elinde tutmaktadır. Enflasyonun çok yüksek düzeylerde seyretmesine karşın, mevduat faizlerinin düşük düzeylerde kalması, mevduat akışını büyük ölçüde sınırlamaktadır. Nitekim enflasyonun

-
- ◆ İnsan hür olarak yaratılmıştır; zincire vurulmuş olarak bile doğsa, yine hürdür.

aylık olarak yüzde 20'lerde seyrettiği dönemlerde bile Sberbank'ın mevduat sahiplerine uyguladığı faiz oranı, yıllık yüzde 3'ü aşmamıştır. Enflasyonun yüzde 400'den fazla olduğu 1993'ün ilk beş ayında ise mevduat faizleri yüzde 40 olmuştur (10). Aile tasarruflarıyla ilgili olarak rekabetin sınırlı olması, tasarruf sahiplerine fazla alternatif bırakmadığı gibi, enflasyon vergisinden kaçınmayı sağlayacak finansal araçların ortaya çıkmasını da engellemiştir. Mevduat sahipleri için tek yatırım aracı banka faizi olmasına karşın, faiz oranını düşük olması nedeniyle tasarruf sahiplerinin bir bölümü mevduatlarını bankadan çekme yoluna gitmiştir.

● Yabancı Bankalar Beklemede

Rusya'da yabancı bankaların durumu, sektörün gelişme temposuna paralellik göstermektedir. Sektörün henüz emekleme sürecinde bulunması, yabancı bankaları da etkilemektedir. Nitekim yabancı bankalarla ilgili yasal sınırlamaların varlığı, sektörün dinamizmini büyük ölçüde engellemektedir. Daha çok yerli ticari kuruluşların siyasi otorite üzerinde oluşturdukları baskılardan ve yoğun lobi faaliyetlerinden kaynaklanan yabancı bankalarla ilgili sınırlamalar, uluslararası finans çevrelerinin de tepkisini çekmektedir. Önceleri bu konuda cesur kararlar almayı taahhüt eden Merkez Bankası, şimdi bu konuda katı bir tutum içindedir.

Geçtiğimiz yılın Kasım ayında yayınlanan yasayla yabancı bankaların

1996 yılı Ocak ayına kadar Rus vatandaşlarına hizmet vermeleri yasaklanmıştır. Yeni yasaya göre, yabancı bankaların kredi vermelerine ve mevduat kabul etmelerine kesinlikle izin verilmemektedir. Yabancı bankalar sadece danışmanlık hizmetlerini yerine getirmekte ve ticaretin finansmanının koordine edilmesine yardım etmektedirler (11). Başkent Moskova'da temsil ofisi açmış bulunan yabancı banka sayısı 50'ye yaklaşmaktadır. Ancak, sadece 12 yabancı bankaya ülkede faaliyette bulunma izni verilmiştir (12).

Halen Rus bankalarının tutulan 1 trilyon ruble (646 milyon dolar) dolağındaki sermayenin yüzde 12'si yabancı bankalara ait olup, bu oranın korunması istenmektedir. Merkez Bankası başkanına göre, ticari bankalar, yabancı bankalarla rekabet edecek düzeye ulaşana kadar getirilmiş sınırlamalar devam edecektir. Rus banka yetkilileri yabancı rekabetin kaçınılmazlığını kabul etmekle birlikte, sektörün verimlilik ve etkinlik düzeyinin yetersiz olduğu görüşündedirler. Bu nedenle, Rus bankalarının yabancı bankaların rekabetine tamamen açılmasından önce, faaliyetlerinin kesinlikle geliştirilmesi gerektiği ve bunun da yaklaşık 5 yıl gibi bir zamana ihtiyaç gösterdiği belirtilmektedir (13).

SONUÇ

Rusya'da piyasa ekonomisini realize etmek üzere başlatılmış olan reformlar, bankacılık sektörünü de önemli ölçüde etkilemektedir. Sektör,

yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler sonucunda yeni bir yapılanma gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Rus bankacılığı, eski dönemin merkezden yönetimli ve güdümlü bankacılık anlayışını bırakıp, çağdaş teknikleri uygulayan ve piyasa ekonomisinin gerekleri yönünde çalışan bir kimlik kazanma çabasıdadır. Geçmişin olumsuz izlerinin hâlâ görülmesinin yanında, deneyerek öğrenme yönteminin yarattığı büyük kaynak kayıplarına karşın, sektör hızlı bir gelişme trendi göstermektedir. Ancak, özellikle yabancı bankalar üzerindeki yasal sınırlamaların devam etmesi ve mevzuat yönünden eksiklerin giderilmemesi, ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Rus bankaları gelecekte oldukça umutludur. Devletin, gelişmenin önünü tıkayan engellerin ortadan kalkmasını sağlayacak adımları ivedilikle atması temel beklentileridir.

DİPNOTLARI

(1) David Rudnick; «First sort out the banks», Euromoney, (March 1994), s. 157.

(2) Son yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinde bu yönde reform çalışmaları oldukça dikkat çekicidir. Bu ülkelerde Gosbank benzeri merkez bankalarında ciddi reformlar gerçekleştirilmekte ve bu çerçevede merkez bankalarına büyük otonomi verilmektedir. Nitekim, 1987'de Macaristan'da, 1989'da Polonya'da ve 1990'da Çekoslovakya'da Merkez bankalarıyla ilgili olarak radikal değişiklikler sağlayan reformlara gidilmiştir. Bu konuyla ilgili bilgi için bkz.: V. Sundararajan; «Central Banking Reforms in Formerly Planned Economies», Finance and Development, Vol. 29, No. 1. (March 1992), s. 10-13.

(3) Grant Spencer ve Adrienne Cheasty;

«The Ruble Area: A Breaking of Old Ties?», Finance and Development, Vol. 30, No. 2, (June 1993), s. 2.

(4) The Economist Intelligence Unit; Country Profile Russia, 1993-94, London 1994, s. 33.

(5) Craig Mellow; «Upstarts and mother wolf», The Banker, (May 1993), s. 15.

(6) Business International Limited; Business USSR, Approaching the New Russian Market, 1992, s. 12.

(7) David Rudnick; a.g.m., s. 158.

(8) The Wall Street Journal; «The Russian Market Takes on New Luster», (July 11, 1994), s. 1.

(9) Krystyna Krzyzak; «Milestones on the Capitalist Road», Euromoney, (July 1994), s. 37.

(10) Gerard Caprio, Jr. ve Ross Levine; «Reforming Finance in Transitional Socialist Economies», The World Bank Research Observer, Vol. 9, No. 1, (January 1994), s. 4.

(11) Business International Limited; a.g.e., s. 22-23.

(12) The Economist Intelligence Unit; a.g.e., s. 34.

(13) David Rudnick; a.g.m., s. 162.

◆ Güzel bir şey, her zaman iyi değildir; ama iyi bir şey, her zaman güzeldir.

Ninon de L'Enclos

◆ Biri sana kötülük ederse unut; ama sen birine kötülük edersen hiç unutma.

Halil Cibran

◆ Düşman isterseniz, dostlarınızı geçmeye çalışınız; dost isterseniz, bırakın dostlarınız sizi geçsin.

La Rochefoucauld

Görüşler

Dr. GÜLDEN ÜLGEN

Türkiye'de 500 Büyük Firma İçinde Yabancı Sermaye Kaynaklı Firmaların 1993 Yılı Performansları

1993 yılı faaliyetleri ile ilgili İstanbul Sanayi Odası (İSO)'nın «Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu» isimli araştırmasına dayanılarak «Yabancı Sermaye Kaynaklı» (YSK) firmaların mali ve ekonomik verileri bir değerlendirilmeye tâbi tutularak incelenmek istenmiştir. Bu çalışma ülke ekonomisinin yapısal değişim ve gelişmesinde yabancı sermayenin önemi konusunda son yıllardaki durumu hakkında fikir vermektedir.

Türkiye'de 1993 yılı itibarıyla 6224 sayılı Yasa kapsamında faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirket sayısı 2600 civarındadır.

Türkiye'deki üretimden satışlar kriterine göre yapılan sıralamada ilk «Beşyüz Büyük Firma» (BBF) arasında 72 tane yabancı sermaye kaynaklı firma yer almaktadır. 1991 yılında firma sayısı 78 idi.

1993 yılına ilişkin olarak açıklanan verilere dayanarak yapılan inceleme sonucunda 72 YSK'lı firmanın üretimden satışları % 20 artış kaydetmiştir. Bir önceki yıl artış % 12.2 oranında idi. Bu kritere göre BBF içinde YSK'lı firmaların payı % 18.94'tür. Bu oran 1991 yılı içinde % 24.34, 1992 yılı için % 16 idi (bkz. Tablo I).

Satış hâsılatı açısından 1993 yılında 1992'ye göre % 21'lik bir artış sağlandığı gözlemlenmektedir. 1992 yılı içinde YSK'lı firmaların satış hâsılatı artışı % 12.1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1993 yılında BBF içinde yer alan 72 firmadan 5'i zarar ederken 67 tanesi kâr etmiştir. Bir önceki yıl ise 78 firmadan 69'u kâr ederken 9 tanesi zarar etmiştir.

1993 verilerine ihracat açısından bakıldığında YSK'lı firmaların dışsati-

mi, 1993 yılında USD değeri ile bir önceki yıla göre \$ 1.326.324'dan \$ 1.130.300'a düşmüştür. BBF'nin toplam ihracat tutarının % 17'si YSK'lı firmalarca yapılmış olup; bu oran 1991 yılında % 22.75, 1992 yılında ise % 21 olarak belirlenmiştir.

1993 yılında YSK'lı firmaların özsermaye kârlılığı veya bilanço kârı/özsermaye oranı % 89'dur. Bir önceki yıl ise kâr/özsermaye oranı daha düşük olup % 30 idi (bkz. Tablo II). Bilanço kârının satış hâsılatına oranı şeklinde hesaplanan satış kârlılığı da

TABLO I
500 BBF ile YSK'lı Firmaların 1993 Göstergeleri
(Milyon TL)

	BBF	YSK
ÜRETİMDEN SATIŞLAR:		
1991:	213.756.022	52.034.078
1992:	382.142.200	63.549.581
1993:	688.721.867	130.486.095
SATIŞ HÂSILATI:		
1991:	261.434.981	68.724.224
1992:	468.041.012	83.159.467
1993:	850.495.798	179.859.887
BİLANÇO KÂRI:		
1991:	(-5.930.805)	4.029.219
1992:	957.896	5.617.127
1993:	18.663.182	19.044.578
İHRACAT:		
1991:	\$ 5.966.794	\$ 1.360.036
	TL 25.804.290	TL 6.484.748
1992:	\$ 6.295.253	\$ 1.326.324
	TL 44.436.601	TL 9.700.709
1993:	\$ 6.400.937	\$ 1.130.300
	TL 74.555.828	TL 13.255.382

TABLO II
YSK'lı Firmalarda Kârlılık Oranları (%)

	1991	1992	1993
Özsermaye Kârlılığı :	29	30	89
Satış Kârlılığı :	5.8	6	10
Özsermaye Devir Hızı :	4.9	4.5	8.4

1992 yılında % 6 iken; 1993 yılında % 10'a çıkmıştır. Özsermaye devir hızı (satışlar/özsermaye) bir önceki yıla göre artarak % 4.5'tan % 8.4'e yükselmiştir.

1993 yılı ve son olarak 31.8.1994 verilerine dayanılarak ülkemizde faaliyette bulunan yabancı sermaye kaynaklı firmasayısı 2705'tir. Bu rakam bize yabancı sermayenin ülkemizde belirli bir gelişim süreci içinde olduğunu göstermektedir. Ancak, 1993 yılı Türkiye ekonomisi açısından birtakım dengesizliklerin sergilendiği yıl olmuştur. Yüksek enflasyon oranı, bozulan dış denge ve buna bağlı olarak uluslararası kredi kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi, dış dünyada Türkiye açısından olumsuz bir tablo oluşmasına neden olmuştur.

Tüm bu olumsuzluklara karşı ülkemize gelen yabancı sermaye girişini arttırmaya yönelik yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle mevzuatta yapılacak değişikliklerle bazı bürokratik engeller kaldırılıp, bürokrasinin yabancı sermaye üzerindeki yetkisi daraltılarak; yeni teknoloji girişini teşvik edecek düzenlemelere gidileceği bildirilmektedir. Tabiidir ki tüm bu çabaların olumlu sonuç vermesinde; iç politikada istikrarın sağlanması, ekonomik krizin atlatılmasında gösterilecek ilerleme ile ekonomik reformları devam ettirmedeki kararlı tutum; yabancı yatırımcıların Türk ekonomisine olan güvenini arttırmada etkin olacaktır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme aşamaları sırasında

karşılaştıkları en büyük sorun finansman sorunudur. Kalkınmada iç tasarruf hacminin yetersiz olması, sermaye birikiminin istenilen büyüklükte gerçekleşmesini, yani sanayileşmenin ana damarını teşkil eden yatırımların yapılmasını engellemektedir. Bu nedenle yabancı sermaye bu ülkelerdeki sermaye birikimine dolaylı ve dolaysız katkılarıyla kalkınmanın önündeki en önemli engelin kaldırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu da göstermektedir ki, gelişmekte olan ülkelerde teknoloji ve girişimci yetersizliği nedeniyle yabancı sermayeye gereksinim vardır.

Yabancı sermaye yatırımlarının, yatırımın yapıldığı ülke ekonomisi üzerinde üretim, istihdam, gelir, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik kalkınma ve genel refah gibi etkileri vardır. Bunlardan bazıları ekonomiye katkı sağlarken, bazıları da ekonomiye yük getirmektedir. YSK'lar gelişmekte olan ülkelere götördükleri üretim teknikleri ile bu ülke üretiminde hem bir artış hem de bir çeşitlilik meydana getirmektedirler. Özellikle oligopol piyasası içine giren yabancı sermayenin rekabeti üretim ve fiyatlar üzerinde rahatlatıcı etki doğuracaktır. YSK'lar ülkedeki çalışmalarının etkisiyle yerli firmaların yeni ve verimli üretim alanlarına girmelerine, üretimlerinin artmasına, maliyetlerinin düşmesine sebep olabilirler. Bu şekilde istihdam hacmini artırarak da milli gelire olumlu katkıda bulunabilmektedirler.

Tüm bu faktörler gözönüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler arasında da kıt olan yabancı sermayeyi ülkeleri-

ne çekmek için rekabet hızlanacaktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere ülkemizde gerekli çabalar sarfedilmektedir. Ancak, bu teşvik edici önlemler; mali, ekonomik, sosyal politikalar arasında bir bütünlük ve istikrar sağlandığı ölçüde yabancı yatırımcılar için önemli olmaktadır.

Bu faktörler dikkate alındığında, sahip olduğu pozitif değerlere rağmen Türkiye'ye yabancı sermaye girişimini etkileyecek olan en önemli faktör enflasyon olacaktır. Enflasyon baskısının yanı sıra terör olayları ve siyasi istikrarsızlık yabancı sermaye girişimcilerinin çekingen davranmasına neden olmaktadır. Çünkü dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk, yabancı girişimcileri ihtiyatlı davranmaya sevk etmektedir. Yabancı sermayenin bir ülkeden aradığı temel şartların başında istikrar ve güven yatmaktadır. Ayrıca, ülkemize yabancı sermaye girişini arttırmada daha organize olmak, yatırım alternatiflerini daha sistematik şekilde tanımak, istenilen sonuca ulaşmada daha rasyonel bir yöntem olacaktır.

Yabancı sermayeli kuruluşlara ait 1993 yılı verilerine dayanılarak yapılan bu değerlendirme, Türkiye'de yabancı sermayenin hiç de küçümsenmeyecek bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, gelişme yolundaki bir ülke olarak Türkiye'de, ileriye dönük ekonomik beklentiler, yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına ilişkin çabaların, daha da hızlandırılarak sürdürülmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKLAR

- YASED; «An Investment Guide to Turkey», Eylül 1992.
- AROBA, Çelik; «Türkiye Ekonomisinin Sektörel Gelişimi», Türkiye Ekonomi Kurumu, İstanbul 1992.
- İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Ağustos 1993.
- İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Ağustos 1994.

banka ve ekonomik yorumlar Aylık Dergi

●
Ciltlenmiş
eski sayıları:

●
1990 Yılı Cildi: 120.000 TL
1991 Yılı Cildi: 140.000 TL
1992 Yılı Cildi: 150.000 TL
1993 Yılı Cildi: 200.000 TL
(Öğrencilere % 50 indirim)

● İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

En değerli kâr ortaklarımızdan biri.

Nesli tûkenmekte olan
Turna, ûlkemizin
korunması gereken doğal
zenginliklerinden biri.
Garanti, gelirinin
bir bölümüyle, kuş
türlerinin de korunması için
çalışmalar yapan
Doğal Hayatı Koruma
Derneği'nin projelerini
destekliyor.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (EYLÜL 1994)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Bankalar
								Kredi
A.B.D.	4.0	2.9	2.5	6.1	-151.6	-127.7	4.91	7.75
Almanya	2.3	3.0	1.8	8.3	41.9	-26.3	4.95	7.50
Avustralya	4.3	1.7	2.5	9.5	-0.8	-10.0	5.68	9.00
Avusturya	3.0	3.2	4.1	5.2	-9.1	-1.5	4.81	8.75
Belçika	-1.3	2.4	2.3	14.7	-1.9	11.0	5.69	9.25
Danimarka	5.0	2.2	3.1	12.5	5.5	4.3	6.50	7.25
Fransa	2.0	1.7	2.6	12.6	15.7	11.9	5.50	7.70
Hollanda	2.4	2.6	1.6	7.3	13.6	6.7	4.95	7.00
İngiltere	3.7	2.4	3.8	9.2	-17.6	-12.3	5.44	6.25
İspanya	0.8	4.8	5.4	24.6	-17.7	-2.4	7.94	7.85
İsveç	1.5	2.6	3.8	8.8	8.5	b.d.	7.77	9.50
İsviçre	2.0	0.5	2.5	4.5	2.3	19.0	4.38	6.00
İtalya	0.6	3.7	3.0	11.6	24.0	10.9	8.94	8.88
Japonya	0.1	-0.2	3.0	3.0	145.6	133.0	2.28	3.00
Kanada	3.9	0.2	2.0	10.3	8.2	-22.7	5.45	7.25

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. **Kaynak:** The Economist, 24 Eylül-1 Ekim 1994.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Görüşler

ZEYNEP ARIKAN

Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi

I — GİRİŞ

KAYIT dışı ekonomi yerine literatürde birçok terimin kullanılması söz konusudur. Marjinal ekonomi, yerraltı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, kayıp ekonomi, kara ekonomi, nakit ekonomisi, resmi olmayan ekonomi, gölge ekonomi, gizli ekonomi, paralel ekonomi bunlardan sadece bazılarıdır. Kayıt dışı ekonomi yerine kullanılan terimleri çoğaltmak mümkündür. Bu ekonomi kayıtlara girmeyen ekonomik olayları kapsar.

Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetlerin bazıları yasadışı ekonomik faaliyetlerden, bazıları da mahiyeti icabı kayıt dışı kalan faaliyetlerden oluşur. Örneğin; hırsızlık, kaçakçılık, belgesiz mal alışı-satışı, vergisiz ya da vergiyi düşük göstermek suretiyle gayrimenkul alıp satmak, kiralamak,

uyuşturucu ticareti, kaçak işçi çalıştırmak, kadın ticareti gibi faaliyetler yanında vergi ödememek için başvuru lan her türlü faaliyetler ile gönüllü organizasyonlarla evde yapılan üretim ve hizmet faaliyetleri, nafaka temini gibi faaliyetler kayıt dışı ekonominin kapsamındaki faaliyetlerdir. Yasal ekonomik faaliyetlerden ötürü usulde vergilendirilen kesimin faaliyetleri de kayıtsız işlem görür.

Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetler çok çeşitli ve geniştir; bu faaliyetler günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde gündemdeki ortak konu durumundadır.

Kayıt dışı ekonomi, vergi kaçır-mak güdüsü ile, vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkarılan tüm faaliyetler olarak tanımlanabilir. Öte yandan, tüm ülke ekonomik faaliyetleri dikkate

alındığında, yapılacak tanım daha kapsamlı olmaktadır. Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayrisafi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir oluŐturucu ekonomik faaliyetlerin tümüdür (1) [*].

II. Vergi Kayıplarını Ölçme Yaklaşımları

Vergi kayıplarının ölçülebilmesi için hem vazgeçilen vergi hem de vergi kaçakçılığı açısından konuyu ayrı ayrı incelemek gerekir.

A. Vazgeçilen Vergi Kaybını Ölçme Yaklaşımları

Yasa koyucunun bilerek bazı kesimleri vergi konusunun dışında tutması veya bazı konuları vergileme alanı dışına kaydırması suretiyle vazgeçtiği verginin tutarını ölçebilmek, belli varsayımlarla mümkündür. Böyle bir durumda vergileme alanının içine giren veya dışında kalan büyüklükler saptanabilmektedir (2). Birtakım indirim ve istisnaların mükelleflerine beyanname bilgileri arasında yer alması nedeniyle vazgeçilen vergi miktarı belirlenebilmektedir. Diğer taraftan Sermaye Piyasası verilerinden de yararlanılarak düşük oranda vergilendirilen menkul kıymetler nedeniyle ortaya çıkan vergi kaybının boyutları da belirlenebilmektedir.

Devletin bu tür vergi kaybında izlediği ekonomi politikası nedeniyle takip ettiği hedeflerin önceliği önemli olmaktadır.

B. Vergi Kaçakçılığını Ölçme Yaklaşımları

Yetkili otoritelerin bilgisi dışına çıkartılan ekonomik faaliyetlerin ölçülebilmesi çok zordur. Bu nedenle, vergilenmeyen ekonominin, buna bağlı olarak da vergi kaçakçılığının ne kadar olduğunu tam olarak ve doğrudan hesaplamak zordur. Ancak, vergi kaçakçılığına yönelik bazı faaliyetlerin ortaya çıkardığı işaretlere göre bazı ölçüm ve tahminler yapılabilir. Kayıt dışı ekonomiyi ölçme konusunda pek çok farklı yöntem izlenmiştir. Bunların belli başlıları Şunlardır (3):

- *Parasalıcı Yaklaşım*: Bu metod, temel varsayım olarak, değişmelerde nakit para veya çek kullanımının kayıt dışı ekonomi ile ilgili bir ipucu verebileceği hipotezinden hareketle, kayıt dışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye çalışmaktadır.

- *Direkt Yöntem*: Direkt yöntem incelenmenin vergi idaresince veya başkaları tarafından yapılıp yapılmamasına göre ikiye ayrılır. Bunlar, gönüllü kişi ve kuruluşlarca yapılan anket yöntemi ve vergi inceleme sonuçlarına dayalı yöntemdir. Gönüllü araştırma (anket) yöntemine göre, belirli bir mükellef veya mükellef grupları seçilerek, anket teknikleri çerçevesinde vergi kaçakçılığı tahmin edilmeye çalışılır. Vergi inceleme sonuçlarına dayalı yöntemeye göre, yapılmış vergi inceleme sonuçlarından hareketle, genel olarak vergi kaçakçılığının boyutları tahmin edilir.

[*] Dipnotları yazının sonunda yer almaktadır.

● *Endirekt Yöntem:* Bu metolla hem milli hem de aile bazında görülen gelir ve harcama farklılıkları incelenmektedir. Elde edilip de beyan edilmeyen veya eksik beyan edilen gelirin çoğu daha sonra harcama olarak ortaya çıkmaktadır. Bu varsayım doğru ise, söz konusu gelir ile harcama arasında oluşacak fark, kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda bir ip ucu verecektir.

● *İş Gücü Pazar Araştırmaları:* Bu tür çalışmalarda kayıt dışı kalmış ve kaçak ikinci iş edinmelerin ne miktarda olduğu araştırılmaktadır.

● *Karma Metod:* Bu metod, vergilenmeyen ekonominin genişlemesine yol açan pek çok farklı etmenleri dikkate almakta ve bu tür aktivitenin çok yönlü etkileri üzerinde durmaktadır.

III. Türkiye’de Vergi Kayıplarının Nedenleri

Türkiye’de vergi kayıpları hem vazgeçilen vergi olarak ve hem de kaçırılan vergi olarak ortaya çıkmaktadır.

Türk vergi sisteminde yer alan muafiyet ve istisnalar büyük ölçüde vergi kaybına sebebiyet vermektedir. Özellikle gelir ve kurumlar vergilerinde yer alan çeşitli ve çok sayıdaki muafiyet ve istisnalar vergi sistemimizi karmaşık bir hale getirmiştir. Bu kadar çok muafiyet ve istisnaya gerçekten ihtiyaç olup olmadığı tartışmalıdır. Çeşitli dönemlerde, o devrin konjonktür gereklerine göre uygulamaya konan muafiyet ve istisnalar halen vergi

sistemimizde yer almaktadır. Özellikle gelir vergisi sistemimizdeki ücretler ile ilgili kısım neredeyse muafiyet ve istisnalardan oluşmaktadır. Kurumlar vergisinin de oldukça önemli bir bölümü muafiyet ve istisnalara ayrılmıştır. Bu durumda mükellefler ve uygulamacılar değişik yorumlamalarda bulunarak çeşitli muafiyet ve istisnaları uygulayabilmektedirler (4).

Götürü vergilemede vegiye tâbi gelir, vergi yönetimince götürü olarak tespit edilmekte, bu usule tâbi olanlar defter tutmamakta, herhangi bir belge de düzenlememektedir. Götürü usul belge alma ve verme alışkanlığını henüz tamamiyle kazanmamış olan yükümlülerin bu alışkanlıkları kazanmalarını engelleyici bir özellik gösterdiğinden, vergi kayıplarına yol açtığı oranda vergi adaletsizliğinin de nedeni olmaktadır (5). Götürü usulde vergileme gerçek usulde vergilemeden kaçışı teşvik edici bir özelliğe sahiptir. Zira gerçek usulde vergilenen mükellefler, işlerini bırakmakta, daha sonra aynı işi, eşi veya yakın akrabalarından biri üzerine açarak götürü usulde vergilendirme yolunu seçmektedirler.

Vergi güvenlik önlemlerinin yeterince işletilmemesi vergi kaçaklarına neden olmaktadır. Vergi güvenlik önlemlerinden «Hayat Standardı Esası» götürü usulde vergilemenin bir başka şeklidir. Bu esasa tâbi olan mükelleflerin, bu esasa göre tespit edilen gelirden aşağı gelir beyan edememeleri gerçeği, normalde daha yüksek kazanç elde eden mükelleflerin, beyan edecekleri gelirleri bu tutara göre ayarlayıp beyan etmelerine ve bu şekilde

daha az vergi vermelerine yol açmaktadır.

Vergi sistemimiz bünyesinde yer alan «Gayri Safi Hâsılat Esası» da, hemen hemen hiç uygulama imkânı bulamamaktadır.

Türk vergi sisteminde vergi düzenlemelerine uymayanlar için hürriyeti bağlayıcı cezalar, para ile ifade edilen cezalar (mesleki faaliyetten men cezası, işyeri kapatma cezası, teşhir cezası gibi) yer almasına rağmen, vergi kaçakları oldukça yüksek seviyelerdedir. Çünkü hürriyeti bağlayıcı cezalar, ticaret, meslek ve sanat icrasından men cezası ve teşhir cezası gibi cezalar pek uygulanmamaktadır. Bunun dışında para cezaları uygulanırsa da bunların caydırıcılık etkisi büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. «Uzlaşma Müessesesi» bu duruma örnek teşkil edebilmektedir.

Vergisel afların çok sık uygulanması da vergi mevzuatına aykırı davranışları ödüllendirmektedir. Aslında bazı ülkelerde cezaların kaldırılması ile mükelleflerin gerçek gelirlerini beyan etmeleri özendirilerek vergi kaçaklığının boyutları hesaplanmaya çalışılır. Ancak, afların tekrarı beklenen yararı ortadan kaldırır.

Vergi tarife yapısının da vergi hâsılatı üzerinde etkisi büyüktür. Vergi oranlarının yüksekliği vergi kaçaklığı eğilimlerini artırıcı bir faktör olarak ortaya çıkar.

Vergi kanunlarının çok sık değişmesi, tebliğ, genelge, mükteza gibi düzenlemelere çokça yer verilmesi ve sayılarının artırılması, vergi mevzuatının daha karmaşık ve anlaşılması güç hale gelmesine neden olmaktadır.

IV. Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının belirlenmesi konusunda, büyük ölçüde parasalcı yaklaşımlardan hareket edilmektedir. Ancak, bunun yanında vergi inceleme sonuçlarına dayalı tahminlerde de bulunulmuştur.

A. Kayıt Dışı Ekonominin Parasalcı Yaklaşımla Tahmini

Parasalcı yöntem daha çok para talep fonksiyonundan hareketle; vergi kaçaklığının vergilemeden kaynaklandığı ve kayıt dışı ekonomi alanında faaliyet gösterenlerin işlemlerini nakit parayla yapmakta oldukları varsayımına dayanan bir ekonometrik modele göre yapılan tahmindir. Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonominin miktarı 1960 yılında 20,9 milyar lira iken bu miktar 1970 yılında 47,5, 1989 yılında 57.238,6 ve 1991 yılında da 118.928,1 milyar liradır. Kayıt dışı ekonominin miktarı GSYİH cinsinden ifade edilecek olursa; 1970 yılındaki kayıt dışı ekonominin miktarı GSYİH'nın yüzde 32,6'sı düzeyinde iken, bu oran 1989 yılında yüzde 34,1 ve 1991 yılında da yüzde 26,2 olarak tahmin edilmiştir (6).

B. Kayıt Dışı Ekonominin Vergi İncelemeleri Sonucuna Dayalı Olarak Tahmini

Türk vergi sisteminde beyan esaslı geçerlidir. Ancak, idare beyan edilen gelirin doğruluğunu araştırmak yetkisine sahiptir. Vergi incelemesi de bu yetkilerden birisidir.

Türkiye'de elde edilen vergiye tâbi gelirden vergi dışı bırakılan yani beyan edilmeyen kısım oldukça yüksektir. 1984-1991 yılları ortalaması olarak, her yıl vergilendirilen (beyan edilen) gelirin yüzde 68.15'i oranındaki bir gelir vergiden kaçırılmaktadır. Diğer bir deyişle, mükellef kazandığı gelirin ortalama yüzde 35'ini saklamakta ve vergi idaresine bildirmemektedir. Bu oranda bir gelir miktarı 1984 yılında 8.802,4 milyar lira veya GSYİH'nin yüzde 48.33'ü oranında tahmin edilmiştir. Bu rakamlar 1991 yılında sırasıyla 184.827,9 milyar lira veya GSYİH'nin yüzde 40.40'ı düzeyindedir (7).

Toplam vergi kaçağı da 1984 yılında 1.135,5 milyar lira, 1991 yılında 31.621,0 milyar liradır. Vergi kaçağı gerçekleşmiş toplam vergi gelirleri ile kıyaslandığında; 1984-1991 yılları arasında ortalama yılda vergi gelirlerinin yüzde 49.69'u oranında bir vergi Devlet Hazinesi dışında kalmıştır. Söz konusu vergi kaçağının GSYİH'ya oranı yıllık ortalama yüzde 7.43'dür (8).

1992 yılı sonu itibariyle kayıt dışı ekonominin boyutları 1 katrilyon TL'ni aşmış ve GSMH'nin yüzde 35.50'si arasındadır. Vergi kayıp ve kaçağı ise 200 trilyon TL'dir (9).

Kısmen ya da tamamen kayıt dışı çalışan işletmeler, kayıtlı ekonomiye mal ya da hizmet sattıklarında fatura kesmek zorunda kalmaktadır. Sattıkları mal ve hizmet maliyetlerini kayıt dışı (faturasız) sağladıkları için, kestikleri fatura tümüyle kazanca dönüşmekte, maliyetsiz hâsılat oluşmaktadır. O zaman, içeriği gereği yansıtmayan fatu-

ralarla maliyet oluşturularak kazancın küçültülmesine ya da sıfırlanmasına gidilmektedir. Bu yolla masrafı bol olan işletmelerden masraf ihtiyacı olan işletmelere yasal yollardan normal faturalarla masraf kaydırılması olağan karşılanmaktadır (10).

Emniyet Genel Müdürlüğü'nce, son bir buçuk yıl içinde 453 milyar 700 milyon TL değerinde naylon fatura yakalanmış ve 189 kişi hakkında yasal işlem yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda (Haziran 1993 itibariyle), sahte veya içeriği itibariyle yanıltıcı belge düzenlediği vergi inceleme raporu ile tespit edilen ve haklarında yasal işlem yapılan mükelleflerin hukuki kuruluş türlerine göre dağılımı şöyledir (11).

Limited Şirket	182
Anonim Şirket	121
Adi Komandit Şirket	7
Kollektif Şirket	16
Ferdi İşletme	1182
Toplam	1508

Görüldüğü gibi, sahte ya da yanıltıcı belge düzenlemesinde «ferdi işletme» türü benimsenmektedir.

Bugün için ekonomide bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yeni paketler hazırlanmakta, yeni vergiler getirilmektedir. 5 Nisan kararlarını bu çerçevede ele aldığımızda getirilen yeni vergilerle gelirlerin artırılması amaçlanmaktadır. Pakette kayıt dışı ekonomiyi vergilendirmeye yönelik etkin tedbirler mevcut değildir. Oysa ki vergi kaçağı önlenemediğinde, veya en aza indirildiğinde, sürekli mali ve ekonomik sorunlara yol açan bütçe açıkları sorunu çözümlenebilecektir.

Kullanılan metod ne olursa olsun, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hiçbir zaman gözardı edilmeyecek bir özellik taşımaktadır. Türkiye'de vergilendirilmeyen kazançların vergilendirilmesi durumunda, ek vergilere gerek kalmadan büyük miktar gelir elde edilebilir.

V. Kayıt Dışı Ekonomiye Değerlendirmeye Yönelik YaklaŐımlar

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesinin ekonomi üzerinde olumsuz ve olumlu sayılabilecek birçok etkileri bulunmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesi kayıtlı ekonominin boyutlarının küçülmesi demektir. Böylece devletin esas gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin eksik ödenmesi ya da ödenmemesi devletin gelir kaybına uğramasına ve bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bu durumda devlet ihtiyaç duyduğu geliri ya da borçlanma ya da emisyon yoluyla sağlamak zorunda kalmaktadır. Ancak, bu tür uygulamalar sosyal devlet anlayışını zedeler.

Kayıt dışı ekonomi rekabet dengesizlikleri oluşturur. Vergi kaçırarak mükellefler, yapmayanlara karşı «haksız kazanç» sağlarlar. Sonuçta dürüst mükellefler piyasadan çekilmek veya onlar da vergi vermeyen gruba dahil olmak zorunda kalırlar.

Vergi kaçakçılığı yapan mükellefler, maliyetleri düşürdükleri için ürettikleri malların fiyatlarını düşürebilirler.

Kaçırdıkları vergi ile üretim güçlerini ve miktarını artırırılar. Böylece hem mallarını ucuza sattıkları için sürümden kazanç sağlayacak hem de rekabet güçlerini arttıracaklardır. Sonuçta, rekabet edemeyecek duruma gelen vergi ödeyen mükellefler, piyasadan silinecek ve piyasa tekelleşmeye doğru yönelmeye başlayacaktır. Bu sermayenin belli ellerde toplanmasına (sermaye temerküzüne), gelir ve servet dağılımının sermayedarların lehine değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca, bu şekilde güçlenen işletmeler kredi ve yatırım imkânlarını daha fazla kullanma şansına sahip olurlar.

Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir başkaldırı (ekonomik anarşi) meydana getirir, ahlaki değerleri bozar. Mükelleflerin kanunlara karşı gelme ve kamu kuvvetini hafif görme eğilimlerini artırır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler devlete bildirilmediklerinden resmi istatistiklere yansıtılamazlar ve bu yüzden de ölçülemezler. Bu kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyümesi hükümete karşı bir başkaldırı olarak kendini göstermektedir.

Kayıt dışı ekonominin bu olumsuzlukları yanında, olumlu sayılabilecek birtakım etkileri de mevcuttur.

Kayıt dışı ekonomide üretim daha düşük maliyetle gerçekleşir ve buna bağlı olarak da fiyatlar resmi sektöre göre düşüktür. Böylece, oluşan «tüketici artığı» da, sosyal kesinti ve vergi kaçakçılığı sebebiyle oluşan «üretici artığı» da ek talepler oluşturur ve ekonominin canlı kalmasını sağlar. Bu şartlar altında kayıt dışı ekonominin piyasa ekonomisi şartlarında kaynak

kullanımında etkinliği ve toplumsal refahı arttırdığı iddia edilmektedir (12).

Kayıt dışı ekonomide kayıtlı ekonomideki gibi kazanç üzerinden alınan vergiler, işçilik üzerinden ödenen sigorta, vergi ve benzeri yüksek oranlı kamusal yükümlülükler yoktur. Bu durumda üretim maliyetleri nedeniyle satış fiyatı düşük gerçekleşir ve kayıt dışı ekonomi gerek yurtiçinde ve gerekse yurtdışında rekabet gücü kazanır.

Kayıt dışı ekonomide, kayıtlı ekonomideki yüksek maliyetler nedeniyle istihdam edilemeyen kişilere iş imkânları daha fazladır. Devletin bastığı para ve aldığı borçlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye transfer edilip burada çoğaltan etkisi meydana getirerek tasarrufların yatırıma kayma süratini ve oranını artırır. Bu durum, ekonomiye canlılık getirerek büyüme hızını yükseltir. Kayıt dışı ekonomik işlem sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymetler borsası ve banka sistemi kanalı ile kayıtlı ekonomiye kaynak sağlar. Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar, ödedikleri dolaylı vergiler ve aldıkları KİT ürünlerine ödedikleri yüksek bedeller sonucu kamu ekonomisine de katkı sağlarlar. Ayrıca kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar enflasyon vergisinin de en büyük mükellefidirler. Kayıt dışı ekonomide işlemler nakit olarak gerçekleştiğinden devlet kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden somut olarak alamadığı vergileri enflasyon vergisi şeklinde alır. Hükümetlerin vergileri artırmama yoluna gittikleri dönemlerde gelirlerini artırma yolu olan enflasyon vergisi, kayıt içine alamadığı ekonomik faa-

liyetleri vergilendirme yolu olmaktadır (13).

VI. Kayıt Dışı Ekonomi Politikası

Kayıt dışı ekonominin ulaştığı boyutlar her ülkede farklılık göstermektedir. Vergilenmeyen bu ekonominin ulaştığı boyutlarla ilgili somut örnekler vermek mümkündür (14).

- İtalya'da vergi kaçırmaı güçleştireceği düşünülen KDV'nin, 1973'de yürürlüğe konmuş olmasına rağmen küçük işletmeler ve serbest çalışanlar yetkililere çok düşük gelir seviyeleri beyan etme eğilimi göstermektedirler. Maliye Bakanı Reviglio, iş çevrelerinin ve serbest çalışanların gerçek gelirlerinin sadece % 50'sini beyan ettikleri ve böylelikle hükümete KDV gelirden yaklaşık 9.000 milyar Liret ya da 10 milyar \$ tutarında bir gelir kaybına mal olduğu belirlenmiştir. 1984'de bu rakamlar tekrar gözden geçirilmiş ve 1981 yılında kaçırılan verginin yaklaşık 18.5 milyar \$ değerinde olduğu saptanmıştır.

İtalyan dükkan sahiplerinin gelirlerinin büyük bir kısmını hükümetten saklama çabalarındaki ısrarlı tutumları, aslında ülkenin yeraltı faaliyetleriyle haşır-neşir olma arzusunun bir simgesi niteliğindedir.

- Para aklamanın, kâr kaçırmanın ve fırsatçı işçi sendikalarının birbirine geçmiş bulunduğu Las Vegas'ta mafya liderleri, cezai kazançlarını gazi-no hisseleri satın almak üzere kullanıp daha sonra da ek paralarını kumar masaları aracılığıyla aktıyor olmakla itham edilmişlerdir.

• 1980'de EEC'ye sunulan bir rapor gayri resmi işleri «emniyet supapı» olarak niteleyip, hükümete bu olgunun sert bir şekilde bastırılmaması gerektiğine dair uyarıda bulunmuştur.

Türkiye'de ve dünyanın her tarafında kayıt dışı ekonominin boyutları artmaktadır. Türkiye'de vergilendirilmeyen ekonominin boyutlarının artması daha çok siyasi nedenlere dayanmaktadır. Bu açıdan siyasi karar alma mekanizması iyi işlememektedir. Siyasiler oy toplamak için vergi almamakta ve vergi yerine borçlanmaya müracaat ederek harcamaları karşılama yoluna gitmektedirler. Kayıt dışı ekonomi büyüdükçe kayıtlı ekonomi küçülür. İki ekonomi birbirine rakip hale gelir. Kayıt dışı ekonomide alış ve satışlar belgeye bağlı olarak yapılmadığından resmi kayıtlarda gözükmez ve devlete ödenmesi gereken vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler ödenmez. Devlet alması gereken vergi gelirini alamaz. Çünkü alıcı ve satıcılar faturasız işlemler yoluyla devletin vergi alacağını paylaşırlar.

Kayıt dışı ekonominin küçültülmesi için iyi bir belge sisteminin oluşturulması önemlidir. Ancak, günümüzde ücretlilere uygulanan vergi iadesi uygulaması yoluyla kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçültülmesi politikası amacından uzaklaşmıştır. 1.1. 1994 tarihinden itibaren vergi iadesi uygulaması kaldırılarak Özel Gider İndirimi uygulamasına geçilmiştir. Böylece ücretlilerin vergi matrahlarından eğitim, sağlık, gıda, giyim ve kira harcamalarının 1/3'ünün özel gider indiri-

mi olarak indirilmesine imkân sağlanmıştır. Böyle bir sistem alıcı-satıcı pazarlığına dayanan belgesiz alışverişlerin artmasına neden olmaktadır. Faturasız (kayıt dışı) çalışan satıcı ile faturalı çalışan satıcı arasında haksız rekabet doğar. Sonuçta faturalı çalışan satıcı da ya faturasız satış yapmaya yönelecek ya da işi bırakmak zorunda kalacaktır.

Özel gider indirimi uygulamasında çok düşük bir kısmı vergi matrahından indirilmektedir. Bu durum faturasız (kayıt dışı) çalışmayı teşvik etmekte, kayıt dışı ekonomiyi körüklemektedir.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutlarını küçültmek amacıyla hiçbir şey yapılmamaktadır. Mevcut yapılar ise fantazidir. Aksine Türkiye'de kayıt dışı ekonomi siyasi nedenlerle büyümekte kayıtlı ekonominin boyutlarını küçültmektedir.

VII. SONUÇ

Kayıt dışı ekonominin boyutlarını tam olarak tespit etmek zordur. Ancak, dünyada ve Türkiye'de kayıt dışı ekonomi gün geçtikçe büyümektedir. Türkiye'de yüksek düzeyde bir vergi kaçığının varolduğunu söyleyebiliriz ve kayıt dışı ekonomiyi önlemek amacıyla yapılanlar sadece bir fantaziden ibarettir. Bu nedenle Türkiye'de kayıt dışı ekonominin yüksek boyutlarda olmasını pek yadırgamamak gerekmektedir. Türkiye'de vergilenmeyen ekonominin boyutlarının artması daha çok siyasi nedenlere dayanmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi büyüdükçe katıltılı ekonomi küçülür. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının artması, kolaylıkla ekonomik rejimlerin sonunu getirebilmektedir. Çünkü bu ekonominin büyümesi sonun başlangıcı olabilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının aşağı çekilmesi için dikkat edilmesi gereken hususlar bulunmaktadır:

- Vergi inceleme imkânları artırılmalıdır. Ayrıca, vergi incelemesinin, Anayasa'da yerini bulan verginin yasalığı ilkesine uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu incelemeleri yapanların iyi yetişmiş, uzmanlaşmış kişiler olması da önemlidir. Vergi incelemelerinin amaç ve işlevlerinin tam olarak yerine getirilmesi için vergi incelemesinin örgütsel sorunlarının çözülmesi gerekir.

- Vergi incelemelerinde bilgisayarların en fazla kullanılabileceği imkânlar getirilmeli, bu alanda istihdam edileceklerin, vergi yönetimini birçok yönden iyi tanıyacakları şekilde yetiştirilmeleri için özel eğitim programları düzenlenmelidir. Vergi inceleme elemanlarına özel bir ücret rejimi uygulanması da önemlidir. Lojman ve büro imkânları artırılmalı, vergi inceleme yöntem ve teknikleri konusunda uluslararası gelişmeler takip edilmeli-

dir. Vergi inceleme elemanlarının sayılarının artırılması ve bunların yetiştirilmesi için bu alana daha fazla yatırım yapılması gerekir.

- Türkiye'de ve Dünya'nın birçok ülkesinde yüksek vergi oranlarının mükellefleri vergi kaçırmaya yönlendirdiğine dair değişik uygulama örneklerine rastlamak mümkün. Bu nedenle vergi oranlarının yeniden değerlendirilmesi gerekir. Vergi oranlarını indirme vergi gelirlerini azaltmaz aksine artırır.

- Vergi cezalarının şiddeti ve etkinliğini azaltan uygulamalara son verilmeli; maddi para cezaları yanında, hapis ve diğer cezaların uygulanmasına etkinlik kazandırılmalıdır.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde toplumda vergi bilincini geliştirme önemlidir. Vergisini ödemeyenlerin kutlanması değil, kınanması gereklidir. Kayıt dışı ekonominin olumlu birkaç yönü var diye, olumsuz yönlerini gözardı etmek ve yapılan vergisel düzenlemelerde kayıt dışı ekonomiyi vergilendirici uygulamalara yer vermemek ve bu ekonomiye siyasal yönden destek sağlamak uygulanan rejimleri yıpratıcı ve sonuçta da yıkıcı bir tutumdur. Bu yüzden esas hedef, kayıt dışı ekonomiye neden olan unsurları en aza ve «makul» seviyelere indirmek olmalıdır.

DİPNOTLAR

- ◆ Eğitim, yoksullar için bir sermaye, zenginler için de bir faizdir.

Heinrich Mann

(1) Türkmen Derdiyok; «Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini», TOBB İktisat Dergisi, Ekim 1990, s. 54.

(2) İsmail Özasan ve diğerleri; «Ülkemizde Vergi Kayıplarının Boyutları ve Ölçülebilirliği»

đi», Türk Vergi Sistemi ve Ekonomi Üzerine Etkileri Sempozyumu, İstanbul Mülkiyeliler Birliği Vakfı, 8-9 Haziran 1990, s. 60.

(3) Derdiyok; a.g.m., s. 55.

(4) Mehmet Tosuner, Zeynep Arıkan ve A. Burçin Yereli; «Türk Vergi Sistemindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri», EğİAD Ekonomik Raporlar No. 7, İzmir 1992, s. 13.

(5) Mehmet Tosuner; «1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi», Bayraklı Matbaası, İzmir 1989, s. 89.

(6) Derdiyok; a.g.m., s. 57-58.

(7) Derdiyok; a.g.m., s. 58.

(8) Derdiyok; a.g.m., s. 59.

(9) Osman Altuğ; «Ekonominin Yarısı Yeraltında», Forum, Şubat 1994, s. 13.

(10) Osman Altuğ; «Kayıtdıőı Ekonomi-Vergiye Karşı Başkaldırı», Görüş, Mart 1994, s. 63.

(11) Altuğ; a.g.m., Mart 1994, s. 63.

(12) Ahmet Fazıl Özsoylu; «Kayıt Dışı Ekono-minin Etkileri», Forum, Şubat 1994, s. 15.

(13) Altuğ; a.g.m., Mart 1994, s. 67.

(14) Osman Altuğ; «Yeraltı Ekonomisi», Kapital, Eylül 1991, s. 16.

KEMAL KURDAŞ

EKONOMİK POLİTİKA ÜZERİNE
İncelemeler-Yorumlar

«Öyle görünmektedir ki, fırsatçı popülist politikacı takımı, dıőarda ve içerde borçlanıp günü gün etmek olanağı mevcut olduğu süreçte, ekonomik politikada kendiliklerinden hiç bir zaman bilimsel ve ciddi politika ve tedbirlere başvurmayacaklardır. Böyle bir tutuma girmeyeceklerdir. Oysa devlet gemisi, fırtınalı bir denizde kayalıklara doğru hızla sürüklenmektedir.»

Fiyatı 150.000 TL / Öğrencilere indirimli

İsteme Adresi

Binbirdirek Mah. Suterazisi Sokak No. 6/2; Sultanahmet - İstanbul

Telefon: (0-212) 518 17 32

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

YAZ mevsiminin sonbaharın ilk aylarına da yansıdığı bu dönemde, Koalisyon Hükümeti'nin zor günler geçirdiği, Aralık ayında ara seçimlerin yapılması kararı dolayısıyla muhalefet partilerinin seslerini daha etkili olarak duyurmaya başladıkları görülmektedir. Bu manzara içinde yeni ekonomik olayları yaşamaktan çok, ekonomik duruma daha genel ve daha ciddi bakıldığını gözlemliyoruz.

Ekonomimizin son zamanlarda âdeta günlük ve geçici tedbirlerle yönetildiği bir dönem yaşıyoruz. Devletin mali gücü, ancak üçer aylık Hazine bonoları ihracı ile sağlanmaktadır. Hükümet'in 5 Nisan 1994'den itibaren başlattığı ekonomik istikrar önlemlerinin altıncı ayında, performans kriterlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak, ekonominin sorunsuz yürüebilmesi için zorunlu olan yapısal önlemlerin hemen hiçbirisi alınamamıştır. Bilindiği gibi bu önlemlerin başlıcaları şunlardır: «Vergi reformu», «Özelleştirme», «KIT'lerin iyileştirilmeleri», «Kamu kesiminde istihdam», «Tarımsal destekleme politikası», «Sosyal güvenlik kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi» ve «Mahalle idarelerinin mali açıdan özerkleştirilmele-ri».

Türkiye'deki mevcut politik düzenin, oy alma amacının dışına çıkamayan bir bünyede olması, bu yapısal önlemlerin alınması bakımından ümit vermemektedir.

Kayıt dışı ekonominin katrilyonları aştığı bir ortamda, vergi reformu nasıl yapılabilir? Bazı tahminlere göre; yalnız her vatandaşa vergi numarası verilebilmesi için, 50 milyar liraya gerek vardır.

Özelleştirme konusunda, gerekli yasal altyapının oluşturulabilmesi için,

TBMM'nden bazı mevzuatın çıkmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda gerek Koalisyon Hükümeti'ni oluşturan partiler ve gerekse muhalefet partileri arasında, herhangi bir uyuşma ve dolayısıyla da olumlu bir gelişme yoktur. Özelleştirme üzerinde seçim pazarlıkları yapılmaktadır. KİT'lerin haczine imkân veren kanun değişikliği yapılmasının, KİT'lerin özelleştirilmesine gerek bırakmayacağı gibi görüşler de özelleştirmeyi zorlaştırmaktadır.

Türk ekonomisinde gerekli yapısal önlemlerin alınamaması, IMF –Türkiye ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. IMF ve Dünya Bankası ile 1994 Eylül ayında yapılan toplantılarda bu durum eleştirilmiştir. Bu gelişmelerden, Türkiye'ye verilmesi bahis konusu olan kredilerin gündeme getirilmeyeceği anlaşılmaktadır. Nitekim, Madrid'de yapılan IMF ve Dünya Bankası'nın yıllık genel kurul toplantılarında da bu konuya değinilmiş ve Türkiye'ye verilecek uyum kredisinin tehlikeye gireceği belli olmuştur.

Geride bıraktığımız dönemin hiç şaşmadan işleyen ekonomik olayı, Hazine bonosu satışlarıdır. 15 Ağustos – 15 Eylül 1994 arasında devletin kasasından 100 trilyon TL piyasaya çıkmıştır. Bunun üzerine Hazine para çekmek amacıyla sırasıyla 1 Eylül'de 30, 20 Eylül'de 10, 3 Ekim'de 5 ve son olarak 10 Ekim'de de 3 trilyon TL'lik bono satışı yapmıştır. Ancak, enflasyonun artma eğilimi karşısında bankalar, Hazine faizleri ve iç borçlanma faizlerinin yeniden gözden geçirilmesini istemektedirler.

Yaz aylarında, geçen yıllara nazaran nispeten düşük seyreden fiyatlar genel seviyesi, 1994 Eylül ayında birden hızlanmıştır. DİE'ye göre toptan eşya fiyatları % 5.4, tüketici fiyatları ise % 7.2 artmıştır. İstanbul Ticaret Odası indekslerine göre, bu oranlar sırasıyla % 5.8 ve % 10.2'dir. Bu artışın, sonbahar ekonomik konjonktürü ile ilgili olduğu bilinmektedir.

Geride bıraktığımız dönemin genel manzarasını belirttikten sonra, bu dönemde tespit ettiğimiz ekonomik olayları şöyle açıklamak mümkündür:

Dış Ticaret ile İlgili Olaylar

DİE'nin açıkladığı rakamlara göre, dış ticaretimizde ihracatta artış, ithalatta ise azalma devam etmektedir. 1994 Temmuz ayında ihracatımız 1,579 milyar dolara ulaşarak, geçen yıla nazaran % 33.6 artış göstermiştir. İthalatımız ise 1.605 milyar dolara inmiş, geçen yılın Temmuz ayına göre % 35 gerilemiştir. 1994 Ocak – Temmuz döneminde Türkiye'nin ihracatı 9,2 milyar dolar, ithalatı ise 12,4 milyar dolar olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1994 Temmuz ayında % 98.3'e yükselmiş, Ocak – Temmuz oranı ise % 74.2 olmuştur.

Dış ticaretimizle ilgili önemli bir konu da, pamuk ihracatında devletin ödediği 60 sent tutarındaki Fon'un kaldırılması ile ilgilidir. Ticaret ve Sanayi Bakanı Fon'un kaldırılacağını belirtince, bu konu iplikçilerle ihracatçılar arasında tekrar tar-

tişmaya yol açmıştır. Fon'un kaldırılıp kaldırılmaması, henüz bir sonuca bağlanmamıştır.

Bankalarla İlgili Olaylar

Son günlerde döviz kurlarında artma eğilimi gözlenmektedir. Bu gelişmenin; hem düşük tutulmaya çalışılan faizler dolayısıyla iç borçlanmayla ilgili Hazine borusu satışlarını olumsuz etkilemesi, hem de mevduat faiz oranlarında artışa yol açması beklenmektedir. Bu arada Şekerbank mevduat faiz oranlarını artıran ilk banka olmuştur. Hükümet'in bu eğilimi önlemek için döviz satacağı da söylenmektedir.

Borçlarını ödeyemeyecek durumda olan TYT Bank ve Impexbank'ın kapatılması kararının kaldırılması için yapılan girişimler, Danıştay İdari Mahkemeler Genel Kurulu'nca reddedilmiştir. Böylece bu bankaların faaliyete geçme konusu kapanmıştır.

Zamlar Yeniden Başladı

Bir süredir durgun seyreden piyasaların yeniden hareketlenmeye başladığı görülmektedir. Buna paralel olarak genelde maliyetler de artmaktadır. Bu gelişmeler, birçok maddenin zamli fiyatlarla satışına yol açmıştır. Bu arada boru, alüminyum ve plastik ürünleri ile gıda maddelerinde % 15 ile % 30 arasında değişen oranlarda fiyat artışları olmuştur.

Öte yandan, gübre fiyatlarına, 6 Eylül'den itibaren % 21 ile % 56 arasında değişen oranlarda zam yapılmıştır. Erdemir ürünlerinin fiyatları ise, 19 Eylül tarihinden itibaren % 10 ile % 12 arasında değişen oranlarda artırılmıştır.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : (0-212) 518 17 32 • YAZIŞMA: P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1994 İÇİN YILLIK ABONE : 360.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 180.000 TL • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Kumkapı Şubesi 11720, İş Bankası Cağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ ve GRAFİK DÜZENLEME : Yazıevi, Telefon: 512 60 43 • BASKI : Kent Basımevi, Telefon: 528 08 15 • CİLT : Dostlar Ciltleri, Telefon: 526 59 24 • BASKI TARİHİ : 24 Ekim 1994 • GENEL DAĞITIM: YAYSAT •

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

İŞ İŞTEN GEÇMEDEN... OYAK SİGORTA

► Tüm Konut Sigortası ► Tüm İşyeri Sigortası ► Tüm Otel Sigortası ► Kur Kayıt Sigortası ► Kira Kayıt Sigortası ► Kaza Sigortası ► Trafik Sigortası ► Yüksekli Riskli Sigortası ► Yangın Kasi Sigortası ► Çelikten Konut Sigortası ► Yatırım YA Sigortası ► İlgili Sigortalar ► Mavi Serbestlik Sigortası ► Fide Kaza Sigortası ► Hırsızlık Sigortası

► İşyeri Fatura Sigortası ► Enerjiyi Bulaştırıcı Sigortası ► Cam Kırılması Sigortası ► İçerik Sigortası ► İstisnai Sigortası ► Tahvil Sigortası ► Yatımların Yatırım Yatırım Sigortası ► Menkul Sigortası ► Halkın Yatırımları ► Hayat Sigortası ► İhtisap Sigortası ► İ.M.T. Sigortası ► İhtiyat Sigortası ► Miras Sigortası

► Mavi Serbestlik Sigortası ► Elverişli Emlak Sigortası ► Çeşitli Sigortalar ► Hayat Sigortası ► Yabancıların Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası ► Halkın Yatırımları Sigortası

OYAK SİGORTA

Mutluköy Mahallesi, 10670 Sokak, 34710 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 341 00 00 - 341 00 00 - 341 00 00 - 341 00 00
E-posta: oyak@oyak.com.tr - oyak@oyak.com.tr - oyak@oyak.com.tr
Oyak Sigorta A.Ş. Yürürlükte Bulunan 24 E-İhtisap Kurumları

RENAULT 9 FAIRWAY

**Keyifli ve renkli bir dünya... Hani şu, bir an için bile
olsa kendinizi duyguların akışına bırakıp ulaşmak
istediğiniz dünya... Bir güvercinin kanadına tutunup
uçup gitmek istediğiniz dünya...**

Şimdi Fairway'le o dünyaya çok yakınsınız...

- 1600 cc motor hacmi ● Aerodinamik yapılı ön panjur ● Ön ve arkada kasa renginde, darbe emici özellikli ve spoiler'lı aerodinamik geniş tamponlar
- Merkezi kilit, renkli camlar, elektrikle kumandalı ön camlar
- Kasa rengi aerodinamik arka rüzgarlık.

RENAULT
YARDIM
0800 211 41 00

BİLGİ
RENAULT-MAİS
(212) 293 26 26

Renault 9 Fairway ile ilgili
daha ayrıntılı bilgi almak için
BİLGİ RENAULT-MAİS'i arayın.
Sırasıyla 1-1-1-4 no'lu tuşlara basın

 ENİYET KEMERİNİZE BAĞLAYIN
YAŞAMA BAĞLANIN...

RENAULT
YAŞANACAK
OTOMOBİLLER